

ה ד ר

יוצא אחת בשבוע.

המיל: חברת "אחיאסף".

תנאי החתימה:

באוסטריה-הונגריה:

לשנה . . . 14. — קראנען

לחצי שנה . . . 7. —

לרבע שנה . . . 3.50

בשאר ארצות:

באשכנז לשנה . . . 12 בארק

באנגליה לשנה . . . 12 שילינג

בשאר ארצות לשנה 17 פֶּרַנְק

בארץ ישראל . . . 15 פֶּרַנְק.

ברוסיה:

לשנה . . . 6. — רובל

לחצי שנה . . . 3. —

לרבע שנה . . . 1.50

מחיר כל גליון 30 הילר, 15 קופ.

בעד חילוף הכתבת 20 קופ.

מחיר מודעות:

בעד כל שורה קטנה פשיט 20

הילר, 10 קופ.

Erscheint jeden Donnerstag.

Krakau, 30 Mai 1901.

Nr. 22. — גליון כב.

קראקא, י"ב סיון תרס"א.

ינסר הישוב, וכל עוד שתחזיקו בשיטת האפטרופסות ילך כספכם לאיבוד ומאומה לא תשאו בעמלכם; כן אמנם, גם התיסדות הקולוניסטים וגם העמדת הפועלים על הקרקע דורשות סכומי-כסף גדולים למדי, אך גם אם תתנו את הסכומים האלה, עוד משרתנו ממנו והלאה, כי לא בהם בלבד יישעו הקולוניסטים והפועלים ומצב הישוב יהיה רופף, יען כי שורש כל הרע אינו בחוסר כסף, כי אם בשיטת הישוב עצמה; הם נשלחו והם באו להגיד לברון רותשילד וליק"א: חובבי ציון ברוסיה החליטו לתת מאתים אלף פרנקים להעמדת הפועלים על הקרקע, אך הם חושבים כי המפעל הזה (העמדת הפועלים על הקרקע) צריך להעשות על יסודות-ישוב חדשים, בלי אפטרופסות מצד איוו פקידות ובשיטת הנהגה-עצמית נמורה ומוחלטה.

אין אני בודק כעת אם טובה היתה משרת הדיליגציה, וגם לא אם מצאה הדיליגציה שעת הכושר להניע אל מטרותיה. אני מתאמץ רק לכאן מעט את המטרה הזאת. נראה נא מה עשתה הדיליגציה להניע אל המטרה.

כשיצאה המלאכות לחוץ לארץ היתה ברעתה לפנות גם אל הברון רותשילד וגם אל חברת יק"א. קודם כל הכינה ספר-זכרון אשר נועד בשביל הברון רותשילד ובשביל היק"א. אך כאשר רק החלו לפנות אל ראשי יק"א, לא באופן אופיציאלי כי אם באופן פרטי, ענו אלה כי אמנם מסר הברון רותשילד את הקולוניות לרשות יק"א, אך רק בתנאי כי יהיו עניני הקולוניות האלה בידי קומיסיה מיוחדת הנקראת "קומיסיה פלשתי-נית". ראש הקומיסיה הזאת הוא הברון רותשילד בכבודו ובעצמו. באופן כזה, אם גם שם יק"א נקרא על הישוב בא"י, הנה כל זה רק למראית עין, יען כי באמת הברון רותשילד הוא, במקדס, המושל היחיד במפעלו, וכמו שבדברים היוצאים מגבולות פעולת הקומיסיה הפלשתינית אין כל קשר ויחס בין הברון רותשילד ובין יק"א, כן גם משאילה יק"א את שמה למפעל הישוב בא"י, בעוד שהנהגת המפעל הזה בפועל ובמעשה היא כלה בידי רותשילד בעצמו.

ההיתה כל זאת רק תחבולה מצד חברת יק"א, או אם באמת מצב הענינים כך הוא כעת?

איך שיהיה וגלוי-דעת כזה היה צריך להביא את הדיליגציה מעט במבוכה. ואמנם ראינו כי היתה הדיליגציה כתועה בתהו לא דרך ולא מצאה את ידיה ואת רגליה.

ספר-הזכרון אשר ערכה הדיליגציה נועד להיות נמסר לרותשילד ולחברי יק"א.

הדיליגציה בפאריז.

ממכתבים אחדים אשר קבלתי מרוסיה יכולתי להבין בנקל, כי חובבי ציון אשר שם שמו את כל מבטחם במלאכות אשר נשלחה לפאריז להשתדל לפני רותשילד וחברת הישוב בדבר סידור עניני הישוב בארצנו ובדבר התישבות הפועלים על הקרקע.

הדיליגציה באה לפאריז, כמצות שולחיה, וישבה פה כעשרה ימים, ועשתה את אשר חשבה לנחוץ לעשות, וכלעמדת שכאה כן הלכה, מבלי השיג את מטרותיה.

אך מה היתה משרת הדיליגציה?

מתחלה חשבנו כי עיקר משרת הדיליגציה הוא: התישבות הפועלים על הקרקע. אך מעשרת הדברות אשר נתנו לדיליגציה מנער חברת התמיכה באודיסה עפ"י החלטות האספה, נוכחנו כי שאלת התישבות הפועלים על הקרקע היתה למטל לשאלה פרינציפית אחרת, והיא: שנוי המשטר בכל הישוב בארץ ישראל. הדיליגציה הלכה לפאריז קודם כל, לא במטרה מיוחדת לבקש את האמצעים הדרושים להושיב את הפועלים על הקרקע, לעשותם מפועלים שכירי יום לקולוניסטים, כי אם — לדרוש מן הברון רותשילד ומיק"א לעזוב את שיטת הישוב אשר אחזו בה עד היום ולהנהיג במקומה שיטת ישוב חדשה; במלים אחרות: הדיליגציה קבלה על עצמה להביא שנוי נמרץ בכל משטר הישוב הנוכחי, לעשות בו מהפכה נמורה, לחולל בפעם אחת, בלי כל הדרגה מחונה, את התמורה הגדולה: חילוף המשטר הישן במשטר החדש. מהות המהפכה הזאת כלולה בשתי דרישות של האינסטרקציה, שעל פיה היתה צריכה הדיליגציה להתנהג בפעולותיה בפאריז:

הדיליגציה צריכה להשתדל כי בהתיסדות הקולוניסטים והפועלים תעבי שיטת האפטרופסות ותנתן היכולת לקולוניסטים ולפועלים להיות חפשים לסדר להם את חייהם.

לסדר את הענינים בארץ ישראל מן הנחוץ הוא לשלוח שמה ועד זמני שהחלטותיו תהיינה לחוק להמוסדות בכל השאלות הנוגעות לסידור חיי הקולוניסטים והפועלים.

לא כאביון פושט יד, לא כעני עם תרמיל מחזר על הפתחים נשלחה הדיליגציה לפאריז; לא לבקש רחמים, לא לעורר חמלה בלב עשירינו על איוו מאות פועלים באו הדיליגנטיים הנה. הם נשלחו והם באו להגין על יסוד צבורי, על פרינציפה סוציאלית, אשר חסרונם כסידור הישוב הביא, לפי דעתם, את כל הרעה; הם נשלחו והם באו להגיד לברון רותשילד וליק"א: כן, אמנם, אתם נותנים את הכסף, אך לא בכסף לבד

יצאת החלטותיה אל הפועל בהקדם האפשרי; וכי ע"כ, לפי דעתה, נחוץ שמינוי הקומיסיה יהא נעשה בשני התנאים האלה:

(א) הקולוניסטים והפועלים מקבלים עליהם מראש להכנע מפני החלטות הקומיסיה הזאת;

(ב) כדומה לזה צריכות גם המוסדות הלוקחות חלק בקומיסיה לתת מראש ערובה נאמנה כי תתן את האמצעים להוציא אל הפועל את ההחלטות האלה.

על ההחלטות האלה הוסיפה הדיליגציה כי בהיות שקשה מאד להוציא את הענין אל הפועל, וזה דורש זמן רב למדי, לכן נחוץ כבר עתה לשמור את הקולוניסטים מחרבן ולהוציא את הפועלים מלחצם.

זו היא — גומרת הדיליגציה את דבריה בספר הזכרון — הדרך האחת ללכת בה בסידור מצב הענינים בארץ ישראל; רק היא יכולה ומוכשרה להביא פתרון מאושר לשאלת ישוב'היהודים בארץ'אבותינו, ישוב היקר ללכות אלפי אלפי בני אמונתנו אשר עשו לנו את הכבוד לתת על שכמנו את המשלחת הקדושה להיות להם לשליחים ולהביע את רצונם לאלה אשר קול דפיקת לבם עונה לקול דפיקת לבותיהם.

כבר אמרתי כי קבל הברון רותשילד את הדיליגנטיס לא בתור ראש הקומיסיה הפלשתינית, כי אם כאיש פרטי. ועלי עוד להוסיף כי לא את כל הדיליגנטיס קבל כי אם מספר חברים מן הדיליגנטיס. ותנאי התנה מראש כי בין החברים לא יהיו צירים קולוניסטים.

חשובת הברון היתה:

(א) כי הקולוניסטים אשר היו עד הנה תחת חסותו יבואו כלם אל המנוחה ואל הנחלה. עד העת האחרונה קשה היה לקנות אדמה הנחוצה לשכלול הקולוניות על בסיס נכון. עתה שונה מצב הענינים הפרטי הזה, כעת אפשר לקנות אדמה וגם קונים, עתה אפשר יהיה אפוא לשכלל את כל הקולוניות, ואיש מן הקולוניסטים לא יהיה צריך לעזוב את הארץ.

(ב) לפועלים יש בלבם חכה במדה מרובה, אך הוא מצרו לא יוכל לעשות דבר, יען כי הישוב עלה לו כבר בסכום מסוים של מיליונים. אך בכל זאת, יכול להיות כי ימצא היכולת לתת את האדמה הנחוצה לשכלול הפועלים על הקרקע.

(ג) וכמה שנוגע ליסוד הראשי שבשאלות הדיליגנטיס: למינוי קר' מיסיה כללית מבאי כח המוסדות העוסקות בישוב א"י והקולוניסטים והפועלים, — הגה הישוב בא"י הוא מעשה ידיו הוא, והוא, הברון, הכל יכול; יוצר הישוב עושה מה שלבו חפץ, ואיש לא יכול להתערב בענינים האלה.

— אני נותן את הכסף ואתם הפצים כי יעשו הקולוניסטים כאדם העושה בתוך שלו? — התפלא הברון בשמעו את דרישת הדיליגנטיס העיקרית.

לפי דעת הברון לא היה הרע מונח ביסוד האפטרופסות הפקידות כי אם ברעת הפקידות הישנה.

— קשה למצוא אנשים מוכשרים לנהל את ענין הישוב. האנשים המוכשרים לזה ושאפשר לסמוך עליהם לא יחפצו לעזוב את אירופא. והאנשים המסכימים לעזוב את אירופא הם על הרוכ אינם מוכשרים לנהל את הענין וגם אי אפשר לסמוך עליהם.

כדברים האלה השמיע הברון באוני חברי הדיליגנטיס. משפצו על הפקידות הישנה ועל ראשה היה קשה מאד. לבו היה מלא שנאה וכוז גם יחד לפלוני והבורתו.

— אנכי גרשתים — הגיד הברון.

מלבד הגשת ספר הזכרון החליטה הדיליגנטיס לבקש מיק"א לקרוא לאספה את חבריה, למען יוכלו חברי הדיליגנטיס לבאר ברחבה ובפרטי פרטים את אשר לא הפצו להביא בספר הזכרון.

אך ראש חברת יק"א וגם הרב צדוק כהן הגידו לחברי הדיליגנטיס כי אין הדבר נוגע לחברי יק"א כי אם ליקומיסיה הפלשתינית. כלומר: לברון רותשילד.

ובאופן כזה נשתנה כל הענין מתחלתו ועד סופו. את ספר-הזכרון מסרה הדיליגנטיס לידי הברון רותשילד. הן אמנם פנתה אליו בתור ראש הקומיסיה הפלשתינית, וגם בקשה לקרוא לאספה את חברי הקומיסיה. אך הברון רותשילד קבל את הדיליגנטיס כאיש פרטי, שמע את דברי הדיליגנטיס בתור איש פרטי וגם ענה על דבריה בתור איש פרטי.

וכמו כן נעשו כל עניני הדיליגנטיס באופן פרטי ולא אופיציאלי. ליק"א לא פנתה כלל, אחרי אשר הוגד לה כי "סוד המועצה" של החברה לא יתערב כלל בעניני הישוב בא"י. וגם מאת הקומיסיה הפלשתינית לא זכתה הדיליגנטיס לראיון אופיציאלי, משעם פשוט, כי עניני הקומיסיה נעשים, כאמור, עפ"י חפץ הברון רותשילד, ובהקדע לברון מה הן משאלות הדיליגנטיס ודרישותיה, ענה לה בשלילה.

אך מה היו משאלות הדיליגנטיס ודרישותיה?

את תמציתן ראו כבר הקוראים עפ"י שני הסעיפים אשר הכאתי מן האינסטרקציה, המכילה עשרה סעיפים.

אך לא למותר יהיה להביא פה גם בפרטות את משאלות הדיליגנטיס כפי אשר הובאו בספר הזכרון.

הישוב בארץ ישראל — יאמר בספר-הזכרון — הוא מפעל עם ישראל כולו, הרואה בו לא רק דבר שבצדקה כי אם זרע תחיה והקמה אקונומית וצבורית ליהודים... רק על יסוד הפרניציפה הוזה החליטה האספה באוריסא לשלוח לפאריז דיליגנטיס אשר תציע לברון רותשילד וליק"א הצעה איך לסדר את עניני הישוב בא"י.

ואחרי אשר עברה הדיליגנטיס בסקירה כללית על תולדות הקולוניות של הברון רותשילד, באה לידי ההחלטות האלה:

I. הרע העיקרי אשר בקולוניות הוא: שיטת האפטרופסות הפקידות. הן אמנם נעשו איזו שנויים לטובה בחיי הקולוניות ע"י הפקידות החדשה, אך הרע עוד עומד וקים בשרשו, ויש סכנה כי כל הפעולות וכל ההוצאות בכסף לא יביאו פרי.

הדיליגנטיס חושבת אפוא כי תועלת כלל הענין דורשת, שתבוטל האפטרופסות הפקידות וכי תנתן היכולת לקולוניות להתיסד על יסודות חירות נמורה.

II. כל תכנית מפורטת ליסוד הקולוניות ולהתישבות הפועלים לא תוכל לכלול ערבה נאמנה להיות מתאימה אל המשרה הדרושה ולהיות מוכשרה לצאת אל הפועל, אם נעשתה ע"י אנשים פרטים, בלי השתתפות אקטיווית מצד אלה אשר בשבילים נעשתה.

הדיליגנטיס בטוהה אפוא כי השאלות הנוגעות להתיסדות נמורה של הקולוניות וגם פתרון השאלות והוצאת ההחלטות אל הפועל דורשים מינוי קומיסיה אשר יבואו בה צירים מצד המוסדות העוסקות במפעל ישוב היהודים בארץ הקדושה וגם באיכח מצד הקולוניסטים והפועלים. הקומיסיה הזאת תתווה במקום הישוב בעצמו תכנית שמשרתה תהיה למצוא את האמצעים — לערוב את השמוש בסכומי הכסף בסדר ומשטר וגם את השבת הסכומים האלה לזמנים קבועים.

III. הדיליגנטיס חושבת כי הכונת הקומיסיה היא ערבה מספקה לידעתה את הענין אשר לפניו; היא חושבת כי נחוץ לערוב מראש את

אם לא אשנה נקראה האספה הכללית באודיסא במטרה מיוחדת לדאג לפעילים.
מי ידאג כעת להם? ...
א. ליודוויפול.

לאומיותנו.

מאת בֶּרְנַר לֵר.

(סוף *)

איך יובן מושג הלאומיות? הלאומיות, לדעתי, כוללת את מושג החופש הקיבוצי בתנאי חופש האישים הפרטיים. הנני קורא בשם „עם“ את הסביבה אשר בה יוכל האיש הפרטי להתפתח ולהשתגשג בשלמותו. נבאר נא את משפטינו.

אם יש בעולם דבר שאינו מוטל בספק, הלא הדבר הזה הוא כי למספר ידוע של עצמים אנושיים נתונות סגולות מיוחדות. יהיו הטעמים והסכנות אשר הולידו אותן הסגולות איוו שיהיו: הסגולות נמצאות.

איך ומתי נולדו?

לברר דבר זה נחויז לנו לטבוע בעמקי ההיסטוריה היותר כמוסים. אין אנו רואים ואין אנו מכירים את הסגולות האלה כל עוד שהאנשים המהוננים בהן לא התאגדו והיו לקיבוצים. מן העת הזאת והלאה הולכות הסגולות האלה הלוך והתברר. בעזרתן יולד הפרט הקיבוצי; על פי חוק הפעולה ההזוהר יפעל הקיבוץ על האישים הפרטיים, שמהם הוא נבנה, וגם האיש הפרטי — בעזרת הסגולות האלה, בעזרת הסביבה המתאימה לרוחו שנבראה ע"י אותן הסגולות — ירכש לו מצדו גם הוא את אישיותו הפרטית ועוזר להגדיל את מספר תכונות הקיבוץ שהוא חלק ממנו. אם קשנים ואם גדולים הקיבוצים האלה — בכל אופן הם הם עמים.

ומה יקרא בשם עם חפשי? בשם הזה קוראים לעם אשר יוכל להתפתח בנשמות, בשכלות ובמסוריות, מבלי שיושם איוה מעצור חיצוני על דרך התפתחותו. אם בדרך הכבוש או באיוה אופן אחר יכיים עם את עם חברו לרשותו, או ישארו מן העם הישני הזה רק מספר אישים פרטיים שנלקחה מהם לאומיותם, כלומר: אנשים שאינם יכולים להראות את הצורה המיוחדת של רוחם הקיבוצי, או בדברים אחרים: אנשים שאברה להם חירותם הקיבוצית.

ומה נורל האישים הפרטיים האלה בעצמם? הם היו למנוצחים, לכבושים, ואם כן — היו לאנשים העומדים במצב שפל. אך למה זה הם נשארים קשורים אל הצורות הנושנות, שהן סמל הקיבוץ מתוך אותה התקופה שהיה לקיבוץ? כל השואל כזאת אינו אלא שואל שאלות בטלות.

לכל היותר, בתור תשובה על דברים כאלה, אפשר הוא להגיד, כי רק הקיבוצים אשר אין להם עוד צורה מסוימת, אשר תכונותיהם עוד לא מבוררות ואשר הכרת עצמותן עוד מרחפת אצלם באויר, — רק קיבוצים כאלה מוכשרים להתבולל ולהיות נבלעים ברצון טוב.

הקיבוצים האיתנים אשר התאגדו והתלכדו בתוקף ועז, אשר תכונותיהם התבררו כל צרכם ואשר הכרת עצמיותם מדויקה אצלם, הם מקשים את ערפם. כמשפט הפרטיים כן גם משפט הקיבוצים: ההלשים

הוא העיר את זוגי חברי הדילינציה כי בספר הזכרון היו מוכרחים בעצמם להודות כי הפקידים הרבים הוסרו מפקודתם וכי נעשו שנויים לטובה. לרעתו היתה זאת רק התחלה ועוד ילכו הענינים הלך וטוב. יען כי לפקידות החדשה יש שיטה ברורה ולא תגשגש באפלה.

ועוד הוסיף רותשילד לבאר לצירי חובבי ציון, כי בחייהם הפנימיים כבר קבלו הקולוניסטים והקולוניות חירות נמורה: בהם, ההנהגה הפנימית וכדומה, כל זה נמצא כבר ברשות הקולוניות; הפקידות נותנת להן למנות ועד מיוחד לנהג את עניני הקהלה הפנימיים. כאשר ישלמו הקולוניסטים את המגיע מהם, או תהיה להם הרשות לדרוש חירות נמורה, לא רק בחייהן הפנימיים של הקהלות, כי אם גם בכל עסקיהם. אך לעת עתה הוא מוציא מיליונים מאוצרו והקולוניסטים חפצים לעשות במיליונים האלה כהעולה על רוחם. — לא! לעולם לא יהיה כדבר הזה! — קרא רותשילד לפני הדילינציה בחום לב ובהתפעלות.

ויסיף:

— אם לבקש כדבר הזה אתם חפצים לבוא לפני הקומיסיה הפלשתינית, אז לא אוכל לעשות את חפצכם לקרוא את הקומיסיה לאספה. עם התשובה הזאת נמורה משלחת הדילינציה. הן אמנם נשארה עוד הדילינציה בפאריז ימים אחדים וגם עסקה בשאלת הפועלים, אך אחרי שבעיקר משלחתה לא הצליחה, מובן מאליו שמשלחתה נמורה. היא לא באה לבקש כסף, כי אם לשנות יסוד רענע, ואחרי שמבוקשה העיקרי לא הושג, כלתה אפוא גם מלאכתה. וכן אמנם חשב אחד מחבריה, ובראיתו כי הדילינציה מוסיפה לעבוד, יצא ממנה ויתפטר ממשמרתו בתור אחר מחבריה. החבר הזה חשב עם זה כי לא מלאה הדילינציה כראוי את משלחתה, יען כי, לפי דעתו, על הדילינציה היתה מוטלת החובה, לא רק לשמוע את תשובת הברון רותשילד, כי אם גם לענות אותו דבר ברור — ואחרי שלא הודו לו חבריו באותו דבר לכן ראה חובה לעצמו להתפטר.

הנה הבאתי פה את הדברים כמו שהיו, מבלי השמיע את משפטי עליהם. אינני בוש להודות כי אינני חפץ להכניס את ראשי בשאלה חמורה אשר לפנינו:

מצד אחד רואים אנחנו את המנינים על פרינציפה, אך מצד השני רואים אנחנו איש אשר הניח מיליונים בענין הקרוב ללב. לא לשם עסק הניה בענין הזה את מיליוניו. והוא בא ואומר: אני נתתי מיליונים, ועוד אתן כמה שיהיה דרוש. אין אני מתנגד כי תהיה לקולוניסטים אבטנומיה בחייהן הפנימיים של המושבות. אך לתת להם אבטנומיה בעניני כספים — לזה לא אוכל להסכים.

עם מי הצדק? עם מניני הפרינציפה או עם החם על ממונו?
והדילינציה בעצמה?

למה אכחד? בראותי את הערבוביה אשר היתה במעשיה, בראותי את הפתירות בעשרת הדברות אשר הביאה אתה, בראותי איך לפעמים לא הבינו החברים איש את רעהו, בראותי איך משך זה לכאן וזה לכאן, ואזכור את המשל הידוע ואת המוסר היוצא ממנו (העגלה על מקומה עומדת), ואומר עם לבי: אם חובבי ציון ברוסיה מוכשרים לתת לנו רק דילינציה כזאת, איך נוכל לדרוש מרותשילד או מיקא לתת בידם את הנהגת המושבות?

והפועלים באי?

לקולוניסטים יראג רותשילד.

ומה יעשו כעת הפועלים?

התוכחנו, צעקנו, רעשנו ...

ואולם נראה נא אם אמת הדבר הזה, כי מה הוא רעיון ההתאחדות של בני האדם והתחברותם? המחזיקים ברעיון הזה בטוחים כי הסבות האקונומיות מצד האחד והסבות השכליות מצד השני תעזורנה להקטין את השינויים אשר הפרידו לפנים בין בני האדם, עתה יעלו בני האדם על מדרגה אחת במצבם הקולטורי, וגם מצבם הסוציאלי יהיה או אחד, ממילא מוכן כי המצב הזה יהיה נמצא רק אצל עמים מעטים במערב אירופא ובמזרח החדש, גם שדה הרעות הכלליות מתרחב מיום אל יום, והקשר הצבורי מתחזק, אך האם יוצא מזה מין חוקרדת אשר יצוה על בני האדם דוקא לקבל צורת חיים אחת? אני, למשל, איני רואה ב זאת שום תועלת, להפך, לדעתי אין דבר בעולם אשר תהיה תועלתו לאדם מרובה כל כך כמו רבוי הצורות, אלה אשר יורו את ההפך שונים הרבה מאד, או — יותר נכון — שוכחים דבר עיקרי אחד, האנושיות היא בעיניהם מושג אנתרופולוגי, מושג מדיני או מושג אקונומי, ואולם האנושיות צריכה להיות עוד גם אחרת: היא צריכה להיות מושג אֶתְנִי. ולמען לא תהדר מהיות ככה, עליה — ראשית לכל — לשמור את רבוי-הצורות, בני האדם יש להם מספר דעות כלליות השייכות לבית נניו של המין האנושי בכללו, אך לכל אחד מן האישים הפרטיים יש אופן מיוחד להביע את הרעות הכלליות ואת המושגים האלה, וכבר הזה הוא גם בנוגע לקיבוצים של אישים פרטיים; הם מביעים את מושג היופי באופנים שונים; הפֶּלֶסְטִיקָא אינה אחת לכלם; החומר אשר להם, החומר הכללי, מצויר על ידם ונעשה הרמוני באופנים שונים, העושר האנושי מחובר על פי רבוי-הצורות הזה, וכמו כן, כל קיבוץ אנושי הוא הכרחי; הוא מכיל תועלת לאנושיות; הוא יעזור להביא יופי לעולם; הוא מקור צורות, מחשבות ותבניות, ולמה זה יעשו את המין האנושי כנרוד-חיל אחד? למה זה יכריעוהו תחת משא הוק אחד? למה זה ישימו את צוארו בעול ספר-הקים אחד ומיוחד לכל העולם מבלי סור ממנו ימין או שמאל?

ומלבד זאת האם מתאימות דעות האנשים הדורשים כזאת אל מעשיהם? האם לא דרש ידרשו כעת — והצדק אתם — את משפטי האבסטרקציה לשבטי קובא, ליושבי כרתים ולארמינים? האם לא יורו כי הצדק עם העמים האלה ללחום בעד חירותם?

האפשר יהיה להגיד לי כמה נשתנו היהודים מן העמים האלה? האם מאשר כי נששו מאדמת מולדתם ומן יותר הרבה מן העמים האלה? האם מאשר כי עבדותם נמשכה והאריכה יותר? ומה בכך, והם הלא חיים וקיימים! האם רבוי העניים והפגעים, הצרות והמצוקות, התרפות, השנאה והקנאה ראויים פחות להבה וכבוד?

ואולם הגה כבר באה העת כי ימצא הנודד מחסה, כי יתמוך את ראשו הכואב ויחליץ את עצמותיו העיפות, עוד כימים מקדם ינודו היהודים לאורך הדרכים על פני כל הארמה, ועד מתי עוד ישבעו נודדים? בכל שנה ושנה בבוא ליל הפסח יאמרו המאמינים שלש פעמים: "לשנה הבאה בירושלים!" ואני משער כי מוכן הדברים האלה ליושבי "התחום" הוא: בשנה הבאה נהיה הפשים, בארץ חפשיה, והיינו בני אדם הפשים ורשות תהיה לנו לחיות לאור השמש אשר יאיר גם לנו.

(יהודי המערב אינן מובנות עוד המלים האלה, ואולם גם הם ימצאו את המובן הזה בעת אשר תהיינה להם ארצות מגורותיהם דומות לארץ מצרים.)

ידע ידעו נא מעתה כי לא להם להכות לעזרה משמים או מבעל-יבית הוקים, היהודים ימצאו עזרתם רק בהם בעצמם, וזה פתרון השאלה אשר ימצאו או: החלק הנבזה והמשוקץ יעבור אל המחנה

נכנעים, והחוקים עומדים במדרס, אמנם יהיה איך שיהיה: לפנינו עובדה היסטורית: בתוך העמים השונים חיים וקיימים אנשים ידועים הנחשבים בתור בני עמים אחרים, כלומר: אנשים ששמרו צורות היה השונות מצורות ההווה של האנשים הסובבים אותם, האנשים האלה, מסבת התעקשותם בעצמם, סובלים כפיה, יען כי העמים הסובבים אותם מוכרחים גם הם על פי עצמיותם להגביל את מספר החמרים הנפדיים מגופם וחיים בכל זאת בתוך גופם, לכן אפוא תוקף מהם חירותם, ואם מתעקשים הם לבלתי הכנע או אין להם בלתי אם תנאי אחד לחירותם הפרטית, והוא: שישתדלו לרכוש להם את חירותם הקיבוצית אשר אברה מהם, כלומר: שישתדלו בשביל תחית לאומיותם, ולא עוד אלא שהכפיה שאמרנו תמנע אותם גם כן מלהשתמש בכל הכח שבקרבם, אחרי שחלק מכוונתיהם יפוזר במלחמת החיים, ואם כן נמצא כי תחית לאומיותם תתן להם את היכולת להשתגשג.

האם לא זה הוא חלק היהודים בארצות ידועות? האם יכולים הם, במצבם אשר הם נמצאים בו, לתת את כל כחם ולהראות את כל כשרונותיהם וכל הצפין בהם? והאם לא יהיה מחר כדבר הזה גם ליהודים בארצות אחרות, בעת אשר גם הם יהיו אנוסים לאבד את מיטב כחם במלחמה נגד השנאה לישראל, במלחמת עולם הזאת המלאה נצחונות ומפלות ואשר תיבש את לשר העצמות?

מה פשר המלה לאומיות ליהודי?

היהודי האומר כיום: "הנני לאומי", אינו אומר באופן מיוחד, ברור ומדויק: "הנני איש החפץ בהתיסדות מדינה עברית בארץ ישראל ובכבוש ירושלים", כי אם כה יאמר: "הנני חפץ להיות איש חפשי, הנני חפץ להתענג על אור השמש; הנני חפץ לצאת ממצוקה; הנני חפץ להדרול משמוע חרופים וגדופים; הנני חפץ להנצל מחרפה ובזו אשר יכריעוני". אלה הן דעותי בתור בן ישראל.

המתנודות דעותי אלה לדעותי בתור אדם בחברה האנושית? לא ולא! ואיך אפוא תהיינה מתאימות אלה לאלה? פשוט: בהיותי נזהר מתת למלים ערך ומובן שאין להן, כאשר נלחמו הפרוגרסיסטים בלאומיות, אין הם נלחמים אלא בדעות ההתבודדות והפרישות של הלאומיים; לוחמים הם נגד הפטרישויות השוביניסטיות, שהיא צרה ותפלה ומביאה את העמים לעמוד זה כנגד זה בתור מתחרים זה עם זה או בתור אויבים זה לזה, שאין אחד נותן להברו שום חנינה, לעינינו פה האיגואיסמוס של העמים, שהוא רע ומכוער כאותו האיגואיסמוס של האישים הפרטיים, ומה הפצים הפרוגרסיסטים? הלא כי יהיה שלום ואחזה בין העמים! ואם הפצים הם כי יהיה שלום ואחזה בין העמים, הלא הם מודים אפוא כישותם של עמים; גם הפרוגרסיסטים היותר קיצונים בדעותיהם מודים כי בני האדם מתחלקים תמיד לקיבוצים קיבוצים, לאורגניסמים שהם תאי האנושיות, הן אמנם על פי דעת הקיצונים האלה נכונה, "המסורה" להיות בטלה, ואולם הדבר הזה אינו נכבד לנו; הנכבד לנו לדעת הוא, שהאנושיות מתחלקת לקיבוצים קיבוצים, ובכן אנחנו אין לנו אלא מה שעינינו רואות; אנחנו מתבוננים אל ההווה; ובהווה רצונם של בני האדם להתאחד ולהתחבר לקיבוציהם על יסודות המסורה, והם מזכירים בגלל זה את אהדות הגו, את העבר הכללי, את מושגיהם הכלליים, את תולדותיהם הכלליות ואת הפלוסופיה הכללית שלהם.

ועלינו להרשות להם לעשות כזאת.

יודע אני כי בא יבאו אלי מתננדי עוד בטרוניה אחת; אמר יאמרו לי כי בעת שבני האדם הולכים ומתאחדים, שואף אני להפריד ביניהם.

על לב הרב ר' פינחס פֿרנקל בברלין דבר עצה, היינו: לקרוא עצה של כל הרבנים במדינות גרמניה, כי יבואו לברלין, וכלם פה אחד יערכו מחאה נגד העלילה הזאת, ובשם אל עליון יחיד ומוחזר" (ר' פינחס פֿרנקל היה אוהב את המליצה) ישבעו, כי לא היו דברים מעולם. הרב הזה האמין בכל לבו, כי דברים היוצאים מן הלב יעשו רושם וימצאו מסלות בלב כל הישרים ואוהבי האמת. רבות נדברנו על דבר העצה הזאת, אשר סוף סוף יצאה לפעולה בקיץ שנת תרמ"ד, ואולם החשיאה את המטרה, כאשר ראה ונוכח גם הרב ר' פינחס פֿרנקל בעצמו.

אין ספק כי בהצעה זו היה קורטוב של עצה טובה, ואולם כדי שתעשה קהלה כזאת רושם היתה צריכה לשני תנאים הכרחיים: האחדות והפרסום. האחדות כיצד? כי יאספו כל הרבנים ממדינות גרמניה כאיש אחד, בלי הבדל בין המפלגות השונות, לערוך מחאה בשם היהדות כלה נגד העלילות הנתעבות האלה. הפרסום כיצד? כי מראש האסיפה ועד סופה יהיו כל וכוהיה בפומבי ובלי הסתר דבר, שהרי אם אתה חסיד את השקלא וטריא, הרי אתה נותן עוד הפעם מקום לחשר, שמא דברים בננו, שמא כרוו הדברים אינן אלא למראית עין ועל פי מסקנות שונות, על פי תנאים ידועים, שמא יש איזו "ריסרויט" מְנַטְלִים ברכי. ואולם שני התנאים האלה לא היו באותה אסיפה. הרבנים, האורתודוקסים נמנו ונמרו תיכף, כי לא ישתתפו באסיפה זו, מפני שאין בחפצם, לצרף למנין רבנים נושאים משא ביום השבת ומקנחים את חוטמיהם במטפחת. אמת הדבר, כי פרסמו בכה"ע כרוו, כי מסכימים הם לאיתה המחאה בנוגע לעלילות הצוררים על היהדות, אבל הכרוו הזה בא כהרדל אחרי הסעודה ולא עשה שום רושם, ובנוגע לפרסום האסיפה הזאת מעשה שהיה כך היה: בזמן ההוא עמד בראש עדת ברלין גביר מפורסם (גיוען סתרי המסחר) והאיש הזה היה, קרוב למלכות, כלומר מלוה לאציל עני בשעת דחק, פחדן גדול וירא לנפשו מפני "הספירות העליונות". הוא עשה מעשה רב" מצדו, כי נזר על הרבנים הנאספים, כי תהיה אסיפתם בחשאי, והרבנים, אמת היא, התקצפו והתרנוו — אבל למרות פי גביר מפורסם, קרוב למלכות לא ערכו את לבם, באופן כזה היתה כל פעולתם מאפע, לענן וקלם בעיני היהודים והנוצרים גם יחד.

באסיפה זו נמנו ונמרו, ליסד "אגודת הרבנים" בגרמניה. גם המפעל הזה היה תלוי ועומד ולא עשה פרי, יען כי עיקר מטרתו היה כענינים רוחניים, להיטיב את מצב התנוך הדתי בקהלות ישראל, להרים את כבוד הרבנות בעיני העם וכדומה. דבר כזה אינו ביד הרבנים לעשותו, יען כי אין להם שום יפוי כח. הרבנים הם "משרתי הקהלה", ושמש אחד בברלין אמר פעם אחת בפומבי: מה בינינו השמשים והרבנים? אנו הננו עבדי הקהלה בלי תואר "דוקטור" והם עבדי הקהלה עם תואר "דוקטור" — ותו לא מירי. כל רב הוא בעדתו אסקופא הנהיט, סמרטוט, נכנע לפני הפרנס התקף ומשתחוה לפני כל "בעל בית" בשביל אגודת כסף, עם הארץ בעיני היהדות ובר בי רב בחכמות העולם. על צד האמת אין הרב בעדת היהודים בגרמניה אלא אנכרוניסמוס בלבד, יכולים אנו להקלה, להכנס לברית, לקחת אשה, להוליד בנים וללכת בדרך כל הארץ גם בלעדיהם, והרבנים בגרמניה בזמן הזה מה הם עושים?

כה נמשכה "אגודת הרבנים" בגרמניה כמה שנים ואיש לא ידע עד מה בנוגע למציאותה. רק פעם אחת נשמע קולה בין החיים, בעיר אחת על נהר רינס קרא הרב לריב עם המלמד ויכו זה את זה. הפרנסים נכנסו לדיון בין שני בעלי הריב וירשעו את הרב ויגרשוהו מפקודתו. בפרוסיה לא תתערב הממשלה בריב בין הקהלה העברית ובין משרתיה. אם יש להרב טענה ומענה על קהלתו בעיני ממונות ילך ויתבע חובו. הקהלה תשכור לה את הרב לזמן שנה אחת (כן עושים לפעמים גם בברלין). עברה השנה, שוב אין לו שום טו"מ אל העדה, אלא אם שכרוהו מחדש. הרב המדובר קבל מצד הקהלה שכר שנתי וגרש בחרפה. והאיש הזה איננו צעיר עוד לימים וספק הוא, אם יקבלוהו בעדה אחרת, ובפרט שגרש ממקום אחד. ולו אשה וכנים, ומדיכן יתפרנס? ראש "אגודת הרבנים" ערך מכתב לפרנסי הקהלה בתן ובתחנונים, כי יקרימו רחמים לרונו, וגם דחק את עצמו, לפשר בין הצדדים. פרנסי הקהלה עשו את המכתב לצור על פי צלוחית ולא ענו את ראש האגודה דבר. או פרסם זה בכה"ע העברים קול קורא, כי אסור לשום רב לקבל התמנית בעיר פלונית, כי רבם דחפו,

האחר, כי אין לו בחייו כל דעה קבועה וכל מניע, מלבד תועלתו העצמית; ההלק הזה לא יהיה לו צורך לנצח אפילו את רגשות הלב, ומה יעשו המאמינים ושאנים מאמינים אשר לא יחפצו לעשות עולה?

בשעה שהצבור אשר אליו יתחשבו יהיה הפשי, ירגישו בכח ועזו עור יותר כי חפשים הם; הפרטיים האלה ירגישו כי חפשים הם, בשעה שהצבור, אשר אין לו ארץ, ימצא סוף סוף ארץ ויוכל לחיות לפי חפצו ורצונו בלי אונס.

וזאת היא לאומיתנו. אלה הן דעותינו היקרות, וזה הוא אידיאלנו היקר, הרים נרים את כבודנו בעיני עצמנו; הרחב נרחיב את רוחנו ואת לבנו, חפצים אנחנו להכיר את עצמנו, יודעים אנחנו כי לא בשבילנו אנחנו עובדים, כי אם לדור הבא אחרינו, והדבר הזה עוד מוסיף בנו כח ועצמה לעבוד. ורק אחת אל נא נשכח: כי עם ישראל הוא אשר הביא לעולם את רעיון הצדק.

נהיה נא גם לעתיד עם גבורים — גבורי מלחמת הצדק והאחווה בין בני האדם.

בארצות המערב.

כ.

רע ומודע היה לי בשכבר הימים, זה עשרים שנה ויותר, שנינו היינו אז צעירים לימים, יושבים על הספסל באוניברסיטא באחת מערי גרמניה, שקועים בלמודי ההיסטוריה — עיקר למודנו בימים ההם — שואלים ודורשים, מקשים ומתריצים, חולמים ומדמים. רעי הלך בגדולות ובנפלאות. הוא קטרג תמיד על כל החוקרים כותבי היסטוריה מימי הירודוט ואילך. כלם נחשבו בעיניו לשקרנים וזיזפנים, לחסרי לב ועינים בדעת. הוא התפאר, כי עתיד הוא לסדר את ההיסטוריה על יסוד מסקנות חדשות לגמרי, על יסוד חקירות אמיתיות. הוא חפץ לכתוב ספר גדול בכמות ואיכות, לכל הפחות בן מאה כרכים ויותר... מובן מאליו, כי אז לא עשה עוד מאומה, אלא "הכנות".

טרם נפרדנו זה מזה הורה לי פעם אחת בלחישת, כי נמר בלבו לצמצם את פעולתו; לא עליו המלאכה לנמור. בדעתו לכתוב תולדות ישראל מיום היותו לנו, ספר גדול בן עשרים כרכים לכל הפחות. מני אז עברו כמה שנים ולא ראיתיו; ע"פ מקרה נפגשתי בו ושאלתי למלאכתו. אז ספר לי, כי עוד הפעם, צמצם את פעולתו. הוא עסוק בסדור תולדות היהודים בגרמניה. מאז נסחם כל חוון ממנו, ורק לפני ימים אחרים בשרני במכתבו, כי עוד מעט וינמור את ספרו — תולדות היהודים בריטציביטל.

מה שאירע לרעי אירע לעמנו בשנות המאה האחרונה. כמה פעמים נסינו את כחנו בעניינים גדולים נוגעים לכלל האומה, ולבסוף עלה בידנו דבר מועט או לא עלה כלום. כבר עלה בלבי, לסדר תולדות עמנו בתקופה האחרונה על פי ההנחה הזאת, אלא כי יראתי, פן כמקרה רעי, כותב "תולדות היהודים בריטציביטל", יקרני גם אני.

ואולם גם עלי, אין המלאכה לנמור! וגם אני, אצמצם את פעולתי. הבה אספר רק תולדות מפעל אחד של אחינו שבמערב, אשר בתחלת יצירתו עסק בעניינים העומדים ברום עולם היהדות וכעת עסוק הוא בקבצנות! — וזהו כל היהדות בימינו אלה.

בראשית שנות השמונים למאה החולפת, והשנאה לישראל הלכה ונכרה בגרמניה. אמת, כי אז לא היה עוד הדבור אודות, "עלילת הדם", והשונאים היותר קשים לא ערכו את לבם לעסוק בדברים טפלים כאלה, ואולם אז דברו בננות היהדות והעידו עליה, כי מכשירה היא את מחויקיה לשנאת הכריות ולרמאות. אנשים חשובים, מחויקים בשטת השנאה, היו רק מעטים מאד; רבים פסחו עוד על שתי הסעיפים, במצב כזה עלה אז

זאת יש מקום להוקר הנפש להרהר אחרי מדת רחמנותו ולפקפק בה מעט. יש מקום לבעל דין לאמר: לו הייתם באמת רחמנים ומהיר-החמלה, למה זה אתם נותנים רק בהיותכם נתיבים ובראותכם יד פשוטה, ומדוע לא לתת עוררו מעצמכם לתת לנצרכים? הלא ידעתם כי איש פלוני או מוסר פלוני אינו יכל להתקיים בלי עזרתכם, ובכל זאת לא יקמרו רחמנים אלא לאחר שיבוא האיש ויפשוט את ידו אליכם, או לאחר שיבוא נכאי הצדקה לתבוע בפה. רחמנות כזו שמתעוררת רק למראה העניות פנים בפנים ושצריכה תמיד לדחיפה בצד ובכתף ולתביעה בפה, — רחמנות כזו אינה רבנות גדולה. במסבות כאלה אין איש אשר יקפוץ את ידו, ואם נסתכל היטב במדת הרחמים הזאת, נמצא בה תערובה מסוימה של הרבה מדות מגונות: מעט נאווה, מעט אהבת עצמו, מעט אהבת השררה, מעט חוצפה, מעט שמחה לאיד... בקצרה, חוקרי הנפש יכולים למצוא ברחמנות כזו ממש את הפכה. ומלבד זאת מביאה רחמנות נתבעה כזו גם את ה"מרוחם" ליד מדות מגונות: היא מרגילה אותו לקבצנות, לכזב ותרמית, לשפלות ידים ולשפלות הנפש.

אמנם חלילה לי משלול מבני עמנו את מדת הרחמים האמתית. אבל, האמת נתנה להאמר: רחמנותם של אחב"י היא פרימיטיביות עד למאד. מנהג נתינת צדקה מיד ליד דוקא — מנהג שבהרה היה עליו להכות שרש בקרב עם גולה ומורדף בלי חשך — היה לנו לטבע שני, ולכן קשה לנו לשער שאפשר לעשות צדקה באופן מתוקן ומסודר ובדרך תבונות, ושאפשר להיות רחום וחנון בחשבון ודעת. לא רבים מאחב"י יודעים להשכיל אל דל; וגם יש בקרבנו מתנגדים מוחלטים להשכלה זו, כמו לכל דבר אשר שם "השכלה" נקרא עליו. ולא עוד אלא שגם מפי אנשים משכילים יתמלשו לפעמים דברי שגינה או דברי כזו ובטול על מעשה הצדקה המסודר. "סדרים", יחשבון וישוב הדעת" — הם בכלל מן הרברים שאינם מתקבלים על לב אחב"י. "חסוף ואכול, חטוף וְהָאֵלֶּל", זהו פתגמו של הנורד הנצחי.

ומתוך שאנחנו מחזיקים בקשיות ערף במנהגי הצדקה הנושנים, לקתה מדת הרחמים האמתית. אנחנו הורגלנו לתת לכל הפושט יד ולכל התובע בפה, לכן הורגלנו להתעורר רק למראה ה"נצרך" ולשמוע קול התובע, ולכן אין כמעט כל מקום בלבנו לרחמנות שאינה נתיבה. אנחנו קוראים במכ"ע ע"ר רעבים, ע"ד נשרפים, ע"ד צרכים נשמיים וע"ד צרכים רוחניים — ואין מתעורר מעצמו לעזור לנצרכים, ברב או במעט. אלו בא אלינו הנשרף, או הרעב, או כל דצריך בתרמילו ובתהנתו ובספוריו המרעישים את הלב, אזי בודאי פתחנו לו את ידנו. אבל אם עינינו אינן רואות את ה"נצרך" ככל דלוח, וגם מעשה תובע אין, הרי רחמנותנו מתגמגמת וידינו קפוצות בדי קטן שגולד. אלה תולדות רחמנות פרימיטיביות! דמיון הצרה, המחשבה על אדות ה"נצרך" — אינם מספיקים להעיר את הרחמנות הפרימיטיביות; היא נזקקה רק למראה עינים ולמשמע אזנים. אבל, מה עלובה ומה פחותה רחמנות כזו!

לא נכונה דעת האומרים כי נתינת צדקה מיד ליד מטפחת ומגדילה את מדת הרחמים בלב הנותן. הנסיון יורנו את ההפך. רחמנים אמתים שנותנים לקרוב ולרחוק, מבלי שנתבעו למעשה זה, אנחנו מוצאים דוקא בעמים המתוקנים שבטלו את הקבצנות. שימו נא עיניכם במכ"ע של העמים וראיתם כי על כל צרה שלא תבוא, צרה קרובה או רחוקה, תשטופנה נדבות כשטף מים רבים, והנדבות מסוימות, ושם המנדבים נמוך רק בראשי תבות. ובמכ"ע שלנו? נדבות של חיי חצאי פרושות, ושמו

ויש בזה משום אכזר השגת נבול, ובפרט שכבר אירע לקהלה זו כיוצא בזה עם רב אחר והוא כמעט בבחינת שור מועד. על האזהרה הזאת ענו פרנסי הקהלה בדברי בו וחרפה לראש האגודה בסגנון כזה: מי שמך לשר ולשופט עלינו? כסבור אתה, שלא נמצא רבנים די והותר, אם רק נבקש כמו אלה? ואפילו אם לא נמצא, כסבור אתה, שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של הרבנים? — ממוצא הדברים האלה יבין הקורא בארצות הרחוקות, מה הוא מצב הרבנים בערי פרוסיה. ובנוגע להרב העלוב, אשר עליו יסבי הדברים, עלי להוסיף עוד, כי מת במיתה הראויר לו, היינו בההקדש של עיר פרנקפורט...

עוד דבר אחד אמרה. "אגודת הרבנים" לעשות ולא עלתה בידה. כאמור, אין הרב נצרך כל עיקר בעידתו והוא דבר מיותר לנמרי. ועל מה ממנים רב על הצבור? רק משום הרגל דבר, כך נהגו מקודם, וכך עושים גם עכשו. עבודת אלהים בצבור עומדת בנרמניה רק על הרשה, ואם כי בראשיתה נלחמו אודותיה והרעישו עולמות, יען כי צעקו "האורתודוקסים", כי יש בזה משום "חוקות הגוים", כעת אין הברל בין חרשים לאורתודוקסים. ועבודת אלהים בצבור בלי דרשה היא כעת כסוס בלי מרדעת. כמה פעמים הרהרתי בדבר, איך בא ונהיר: על מה נלחמו על הדרשה הצבורית בימים הראשונים (ובנודע חבר צונן לתכלית זו את ספרו הנדול "דרשות היהודים בצבור") בהמה גדולה ובמסירת נפש, ועכשיו הותרה הרצועה? בסקירה שטחית אפשר להחליט: נחלפו הומנים! ואולם באמת יש בזה פסיכולוגיה עמוקה. להדרושים הראשונים מיסודם של ניגר והולדחים וכיוצא בהם היה תוכן, כמובן תוכן של ריפורמא. הולדחים וניגר שאפו לאיזו מטרה רוחנית, והאורתודוקסים מחו בידם. ואולם כעת אין זה אלא נביב דברים ולהג הרבה. חיים אנו במטרפולין של נרמניה, בברלין, אלו באתי לספר את כל ההבל ורעיות הרוח, אשר שמעתי בבית הכנסת מפי הרבנים הדרשנים, לא יספיק לי ספר עב ורב הכמות, וזאת לדעת, כי אין אני הולך לבית הכנסת רק לעתים וחוקות — מה ישמע עוד המתפלל תדיר בבית הכנסת? ואם כן הרבר בברלין, בערי השדה עאכיו!

ובהיות הדבר כן נמנו וגמרו הקהלות — והרשות בידן לעשות כזה — לקחת להן רבנים מכל אשר בחרו. פלוני הצעיר ע"ה נמור, אבל יש לו פה ממלל ברברין, רב יהיה לנו! אין שואלין אותו, אם יש לו סמיכה לרבנות אם לא. על זה נצטערו חברי. אגודת הרבנים ואמרו למחות ביד הקהלות, לבחור להן רבנים בלי סמיכת הוראה. ואולם כל כרוזיהם ובקשותיהם ותחנוניהם לא הועילו. הפרנסים אינם שומעים בקול הרבנים וכקול אגודתם ועושים מה שלבם חפץ.

ואם כן "אגודת הרבנים" מה זו עושה?

כזה שאלו והקשו ימים רבים, עד שבאו והעמידו עניניהם על הקבצנות. כאמור, זוהי היהדות כלה בנרמניה בזמן הזה, וכל הנחלים הולכים אל הים הנדול, ים הקבצנות. אין לך מפעל בין אחינו בנרמניה, אשר יצליח, אם לא יהיה מעורב בקבצנות. רצונך ליסד איזו אגודה מרעית לא יעלה בידך כלום, אלא אם תהיה בה כדי תמיכה של אדם הנון שירד מנכסיו. ומעשה בברלין שאמרו לקנות ספרים בשביל צורך הרבים, והיה הרבר תלוי בידם אם לקנות ביבליותיקא זו המשובחת או זו הגרועה, ועמדו וקנו את הגרועה. וכאשר שאלתי לאחר מהם, על מה עשו כן, ענה לי בוז הלשון: "מצוה" אנו עושים! הביבליותיקא הגרועה היא של אלמנה עניה הצריכה לתמיכה.

נהגה כן הנענו אל עסק הקבצנות של אגודת הרבנים, ואותו אספר בפרק הבא.

ברוסיה.

(על הנתבעים ועל התובעים).

מדת הרחמים היתה תמיד סימן מובהק בתכונת נפש אומנתו. בני ישראל נתבעים ונותנים. היד הפשוטה לא תשוב ריקם מלפנינו. ובכל

כי אם למען מצוא בכל קהלה וקהלה איש נכבד אשר יקבל עליו להיות מורשה המוסר. הנה בעיר מושבו (כמובן שלא על מנת לקבל פרס). ובכל קהלה הגונה הלא ימצא עסקן נכבד ונשוא פנים אשר דבר המוסר נוגע עד לבו, והוא יקבל עליו לאסוף תרומות שנתיות לטובת המוסר עפ"י השוברות אשר ימצאו לו ראשי המוסר. יתרון אופן "יתביעה" כזה בכל הוא: (א) תחת אשר ה"משולחים" דהאידנא בולעים בכל שנה וישנה סכומים עצומים להוצאותיהם ולשכרם, הנה בנסוע אחר הראשים רק פעם אחת (למען מלא ידי מורשים) לא תהי ההוצאה גדולה כלל; כי הוא לא יצטרך לשהות בכל קהלה אלא שנים שלשה ימים עד אשר ימצא את העסקן הראוי והחפץ להיות "מורשה", תחת אשר ה"משולח" מחויב לשהות בכל קהלה ימים רבים, מדי שנה בשנה, עד אשר יאסוף את הנדבות, המספיקות לפעמים רק להוצאותיו; (ב) המורשה הנכבד בעיר מגוריו יצליח בודאי לאסוף נדבות הרבה יותר מן ה"משולח" הור הנחשב כקבצן. בעיני בעלי הבתים הגדולים; (ג) במורשה אין כל השש למעילה בכסף הנדבות, תחת אשר ב"משולח" יש ויש חשש כזה; במורשה אין לחשוד כי הכסף יאסף לדבר שלא בא לעולם, כי המורשה הנכבד לא יקבל עליו את המשרה בלתי אם נודע לו היטב דבר המוסר ופעלו וחשבונותיו; תחת אשר ב"משולחים" חיישינן לרמאים. וחיוני נפרץ הוא כי יאסוף "משולח" נדבות למוסר שאיננו כלל במציאות, או שהוא נותן את עצמו ל"משולח" של מוסד קים ונכון באמת מבלי אשר שגלחוהו ראשי המוסר; (ה) המורשים יכריחו את ראשי המוסר לפרסם בכל שנה את השבתי-פעולות המוסר והוצאותיו והכנסותיו בדיוק, כי אם אין לא יאבולא יוכלו המורשים לגבות את התרומות לשנה החדשה; תחת אשר לפי המנהג העתיק, מנהג ה"משולחת", אין זכר לחשבונות. — ועוד כמה מעלות טובות יש לתיקון כזה אשר יבין כל איש מעצמו.

יש שישאל איש: מי זה יקבל עליו להיות מורשה בעיר למוסר הנמצא בעיר אהרת? ה"משולח" הור הנחשב כקבצן, רשאי לחזור על הפתחים בכל מקום בואו, כי על כן קבצן הוא; אבל המורשה הלא אדם חשוב הוא בקהלתו והוא יירא פן יאמרו לו: טוב דאנך למוסדות עירך מראנך למוסדות ערים רחוקות.

אבל באמת אין זו שאלת חכם. הן דברי יסבו לא על איזה מוסד פרטי הנוגע רק לקהלה שבה הוא נמצא, כי אם על מוסד שיש בו משום טובת הכלל ואשר במקרה הוא נמצא באיזו קהלה שאין יושביה יכולים להספיק את צרכיו. מוסד כזה ימצא תמיד לבות פתוחים וידים פתוחות בכל תפוצות ישראל, וכל מי שהרבר קרוב אל לבו יקבל עליו ברצון משרת מורשה ו"תובע" למוסד כזה. ולא עוד אלא שאפילו למוסדות הרצויים רק למפלגה אחת של עמנו ימצא בכל קהלה איש אחד מבני המפלגה ההיא אשר יאבה להיות למורשה ו"לתבוע" את בני מפלגתו לדבר הנכבד והחביב להם. נקרא נא את הדבר בשמו. למשל, ישיבה. הן בכל קהלה יש אנשים החושבים להם למצוה להחזיק ביד לומדי תורה, ונס אנשים שאינם מודקקים במצות אינם קופצים ידם מתת לצרכי "ישיבה". והיתכן כי לא ימצא בכל קהלה הגונה איש אורתודוכסי או אפילו משכיל עברי אשר יאבה להיות "מורשה" ל"ישיבה" המוצאת חן בעיניו? הנה אני יושב בעיר נאורה, ובכל זאת אני מקבל עלי להמציא מורשים בעירי לכל מיני ה"ישיבות" שבארצנו; כי לכל "ישיבה" הגונה יש "צד" גדול אפילו בעירי הנאורה. והוא הדין בכל הקהלות.

ואולם גלוי וידוע לפני כי יש מוסדות שאינם יכולים להתקיים בלי "משולחים" — יען כי שום אדם הגון לא יאבה להיות להם "מורשה". יען כי באמת אין בהם כל צורך, ומלבד שלא יועילו עוד ויוקו. וכן

של המנדב צריך שיודפס מפורש במלואו: חייקיל ב"ר גרונם דערבארעמדינער נדב וכו'.

יודע אני מראש כי עתיד אני לירוש ניהנם על דברי אלה, — לא בעולם הבא כי אם בעולם הזה. במכ"ע עברי, אשר כבר בברני בתואר "אנטישמי", בשביל שאמרתי — באחד ממאמרי הקודמים — שאין בנות ישראל בארצנו מוכשרות לע"ע למשרת גוברננטות. וכמה פולסין דנורא יתלמני צדיק זה על שאני מפקפק במדת הרחמים של אחבי! אבל מה אעשה? האם בשביל שזה מקלל לתכלית ידועה, הנשקפה מתוך השורות, אכסה אני על מה שנהוץ לגלות?

ואולם באמת לא כאתי ללמד קטנוריא ה"ו על אחבי. וגם מלבד הסבות שרמזתי עליהן למעלה, יש לפי דעתי עוד סבה למעוט השתתפותם בצרה הרחוקה מעיניהם. אחבי טרודים בעסקיהם יותר מכל אה"ע. פרנסתם קשה עליהם מאד, ורובם ככלם עוסקים בתגרנות המטרידה את הנוף ואת הנפש, — לכן אין להם, פשוט, פנאי לדאג לצרת אחרים, כשהאחרים אינם פושטים יד סמוך לחוטמם. מרוב הטרדה הם שוכחים פשוט את ה"נצרכים". לכן הם נותנים רק כשרם נתבעים, כשמוכירים להם את חובתם. ואולי גם מפני הטעם הזה הם מתנזרים לכל שינוי ותיקון במעשה הצדקה. הם אינם מופנים ל"סדרים" ולחשבון וישוב הרעת. אין פנאי לעשות תיקונים.

אבל מי לא יורה כי הדבר, כפי שהוא עכשיו, רע מאד? ואמנם לעת כזאת קשה יהיה להרגיל את יהודי רוסיה לתת כשאינם נתבעים. ולכן עלינו רק להשתדל שיהיו נתבעים לדברים המביאים תועלת, עלינו להשתדל ש"התובעים" לא יהיו רמאים ושכלל דבר טוב ימצאו תובעים טובים. ורק בשביל כך באתי במאמרי זה. הנה למשל אופן ה"תביעה" ע"י שדרים, ע"י ה"משולחים" למיניהם. מלאכי רחמים" כאלה, שאין דונתם בשום אומה מתוקנה החיה כדרך הטבע, היו בודאי "מוסד נחוץ" מאד בדורות הראשונים, בטרם בא סטייפנסאן לקרב רחוקים ובטרם יהיו מכ"ע בישראל. אבל עכשיו שבא סנחריב-סטייפנסאן ובלבל את כל העולם, עכשיו שבאו מכ"ע עברים המודיעים לבקרים כל דבר שהיה בישראל, עכשיו שגלוי וידוע לכלנו כל מה שיש וכל מה שאין בקהלות ישראל, ואפילו בקהלה פחותה מדי אמות — עכשיו אין לנו לכאורה כל צורך ב"משולחים", ב"מלאכי רחמים" החוזרים חלילה לפתוח את לבנו ואת ארנקותינו לטובת — ה' יודע לטובת מי. אמת הדבר כי בני ישראל צריכים להיות נתבעים — אבל הן תביעה כזו היא תחבולה גרועה וחסרת תועלת עד מאד. איה מזנה את הסכומים העצומים העולים בתהו, שנה שנה, על הוצאות השדרים השונים ולשכרם! וכמה רבבות ממזגם של ישראל. יורדות לביסם של "משולחים" רמאים! — והאם אין כל עצה ותחבולה להפטר מן "המוסד העתיק" הזה? האם אי אפשר להעיר את רהמנות של ישראל בתחבולה יפה יותר ונקיה יותר ועולה לתכלית יותר ובטוחה יותר?

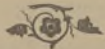
כמדומה לי שאפשר למצוא עצה ותחבולה. נניח כי בקהלה פלונית נמצא מוסד רב ערך שאין יד בני הקהל משנת לכלכלו ולהחזיקו, ולפי שהוא רב ערך, בבחינה ידועה, לכל ישראל, לכן חייבים כל ישראל לפרנסו ולתמוך בו בכל שנה ושנה. מובן מאליו כי מוסד נכבד כזה מפירסם בודאי בכל תפוצות ישראל, אם עברו עליו שנים אחדות; ואם מוסד חדש הוא, הלא נקל מאד לעשות לו שם ע"י מכתבי העתים. בראש מוסד כזה עומדים בודאי עסקנים נכבדים ונשואי פנים. ובכן זה הדבר אשר יעשו ראשי המוסד: ידפיסו נא במכ"ע חשבון מפורט ומדויק בנוגע לפעולת המוסד והוצאותיו והכנסותיו, ויקח נא אחד מנכבדי הראשים את החשבון בידו ונסע אל הקהלות הקרובות והרחוקות, לא למען אסוף כסף

משחצית המתגבים לישא"י אינם מבינים היטב את ענין ה"שוב" — הם נותנים פשוט, "צדקה" לעניי אה"ק. דבר שאיננו חרש כלל לאיש יהודי; גם אבותיו ואבות אבותיו נתנו צדקה לטובת אה"ק. לכן אין המורשה טורח הרבה בקיבוץ הנדבות לישא"י. אבל אם ידרוש המורשה נדבות מיוחדות לטובת ב"ה"ם ה"ע ב"ר"ם שבאה"ק, או יקפידו הנתבע בשאלות של חכם או של רשע או של תם (כי לצרכים חדשים כאלה לא נתבעו אבותיו) והמורשה יהיה מחויב להשיב על שאלותיו ולברר לו את הדבר בהרחבת הביאור—וזהו "טרח" יתירה לו, לכן איננו תובע כלל לצורך זה. אם ימצא בעיר איזה "תובע פרטי", ואסף לפעמים סכום קטן או גדול לבה"ם באה"ק, אבל "התובע הרשמי", המורשה, לא יתירח לעשות זאת.

משל שני, לפני שנים אחדות הוצעה הצעה ליסד בארצנו בית מדרש לרבנים לנידול רועים ורוחניים לפי צורך הזמן. בעיקר הדבר רצתה הממשלה את ההצעה, אבל דרשה דמים. מכ"ע ישראלים אחדים עוררו את המשכילים להתגבר לצורך זה—אבל הנדבות לא באו. ומדוע? ג"כ רק מחוסר תובעים בפה. כי הן תביעה לדבר חדש בתכלית החדש כזה דורשת ספור המעשה באריכות וביאורים וויכוחים ופולפולים—ומי זה יאבה לטרוח כל כך! יורע אני משכילים חשובים ונשואי פנים אשר הדבר היה קרוב אל לבם מאד מאד, ולו רק חפצו לטרוח, ר"ל לדבר מעט ולעשות מעט, אוי אספו כסף רב בעריהם (כי שקר הדבר שאחב"י ברוסיה לא חפצו במוסד הזה; כזאת אמרו רק החשובים והנוכלים שנמכרו להם). אבל הם לא חפצו לטרוח— ואחב"י אינם נותנים אלא אם הם נתבעים בפה. מאמרי מכ"ע לא יפעלו כלום, וביחוד בדבר חדש.

משלים כאלה ובאלה אוכל להביא לראיה לדברי — אבל רים לנו אלה המעשים הפעם. עוד אשוב לדבר על עניני הצדקה שלנו, על הצרכים העתיקים ועל הצרכים החדשים, על הצרכים הנשמיים ועל הצרכים הרוחניים.

A.

במכתביהעתיים.

ר' מענדלי מו"ם מוסיף לטייל אתנו ארוכות וקצרות. בעמק הבכא. בהמשך ספור המעשה שלו (השלח, ד') הוא מעביר על פנינו את תוכרי הי"י ש, הם אבות ההשכלה בדור העבר. שרורות ישראל היו מתחממים ונאותים מהם ומולידים משכילים, והוא צר קלסתר פניהם ומתאר את חיצוניותם ואת פנימיותם בהרס אמן. ולפי שהחכרנים החוקרנים הללו השפיעו באמת השפעה עצומה על התפתחות ההשכלה בקרב יהודי רוסיה, ולהם אנחנו חייבים להודות גם על האורות גם על הצללים שבקורות הציוויליזציה שלנו; ולפי שסופרינו "היפים" חטאו וחוטאים בולזלזל הוריהם ומוריהם אלה ואינם מאבדים עליהם אף טפת דיו אחת. ובני הדור החדש אינם יודעים כלל את דמותם וצביונם של ראשי מניעי גלגל ההשכלה בקרב יהודי רוסיה; ולפי שכלל גדול הוא שמעשה אבות סימן לבנים, ומתוך טיבם ואיכותם של החכרנים, של אבות ההשכלה יתבארו לנו הרבה פליאות וזרות שאנחנו מוצאים כיום הזה בנושאי ההשכלה דהאידינא — כי תולדותיהם כיוצא בהם — מפני כל הטעמים האלה אני רואה חובה לעצמי להביא בזה תוצאות אחדות מהברקמיריסקה הנאמנה של אבות ההשכלה שלנו אשר מסר לנו ר' מענדלי, והיו עיני בני דורנו רואות את מוריהם ומאיריהם הראשונים, ושמהו או יתקפצו או יתבוששו, הכל לפי מזגם.

יש מוסדות שלא יאותו בשום אופן לפיכך את חשבוניתיהם. מפני טעם מוכן. מוסדות כאלה בוראי ילחמו בכל עוז כנגד בשול ה"משלחת", ואין כל ספק כי המצא ימצא גם איזה מכ"ע עברי אשר יצא בצבאותיהם וידרוש בשבחו של מנהג ה"משלחת" ובננותו של מנהג ה"הרשאה". כי אין לך מנהג ישראל, גם המכוער שבמכוערים, שלא ימצא לו סניגורים במכ"ע עברי בימים האלה, בימי חביב ה"עתיקות" וחבוב מתן בסתר... הן גם מוסד ה"רבנות הכפולה", זה המוסד המהרס את היהדות עד היסוד, מצא מליין טוב במכ"ע עברי לפי שהמוסד הזה כבר "נקדש" מרוב ימים, ולפי — לפי שהוא יכול להיות ל"מקלט בטוח" לעסקנים ידועים שלא יצלוהו לכל מלאכה. — אבל בגלל הדבר הזה אל נא תרפינה ירי טובי עמנו. כבר הניע זמן לבטל את ה"רבנות הכפולה", וכבר הניע זמן לבטל את מנהג ה"משלחת", ואם בעקב הבטול הזה יהרסו המוסדות ה"חשודים" שאינם יכולים להתקיים בלי "משולח" — מה טוב ומה נעים, כי בזאת אנהנו חפצים.

הנה אני קורא עתה ב"השלח" בחוברת הרביעית ההומוריסקא נחמדה (לנו והתפרנסו זה מזה) "ע"ד יסוד "ישיבה" באחת הערים הנכחדות בתחום המושב. ההומוריסקא הזאת הוציאה דמעות מעיני — לא רק דמעות צחוק. ובטוח אני כי כל זמן שיתקיים בנו מנהג ה"משלחת" יציצו "מוסדות" כאלה חדשים לבקרים, וממנם של ישראל יכלה בהבל. והאמנם עשיר עמנו כל כך עד שאיננו יודע איך להפטר מממנו? —

מוכן מאליו הוא כי חלוף ה"משולחים" ב"מורשים" הוא רק סעיף אחד בפדרשת התיקונים הנחוצים להעשות בעניני הצדקה שלנו. העזובה רבה מאד במקצוע זה, יש דברים מיותרים שלהם נתבעים אהב"י במדה מרובה, ויש דברים נכבדים ונחוצים שלהם אין "תובע" וממילא אין "נותן". הצרכים העתיקים שכבר היו ל"מקובלים באומה" מוצאים להם תובעים, די והותר, טובים או נרועים; כי "תביעה" כזו אינה דורשת מן התובע בינה יתירה וחריצות יתירה. אומרים לאדם מישראל: "תן מעות הים", והוא נותן. אין צריך לפרש ולבאר את הדבר כלשון למודים — הוא מבין ברמזיה. הן לא דבר חדש הוא — גם אבותיו ואבות אבותיו נתנו לצורך זה. — לא כן הדבר בצרכים חדשים. ה"תובע" לדבר חדש צריך שיבין להסביר את הדבר היטב ל"נתבע", צריך שיבין להחם את לבו ולחבב עליו את הענין. כי על כן דבר חדש הוא מעולם לא שמע את שמעו, ואבותיו ואבות אבותיו לא נתבעו כלל לצרכים כאלה. ובכן דורשים הצרכים ה"חדשים" בינה יתירה וחריצות יתירה ומעט "טרח" מצד ה"תובע" — ולכן לא ימצאו תובעים לצרכים החדשים. "בעלי הבתים היפים" שלנו, שהם רוב "תובעינו" ועסקנינו, רגילים לדבר מעט ולעשות לא הרבה. אינם אוהבים "לטרוח". וגם לרוב אינם מבינים ואינם רוצים להבין את ה"צרכים החדשים". ואם גם יבינו וירגישו את נחיצות ה"צורך החדש", יתעצלו להבינו לאחרים ולהיות לו לפה ולתובע. פשוט, יתעצלו.

הנה למשל בתי הספר שביפו ושבושבות אה"ק. אמת הדבר כי לפי חכונת הבתים האלה לעת כזאת אין ערכם גדול כלל. אבל הן כלנו יודעים כי ה"חכונה הגרועה" הזאת היא רק פרי הסרון כיס. לו היה כסף לבתים האלה, או נמצאו להם גם מורים טובים, והבתים היו נותנים לנו את כל חפצנו, ומדוע המעיט העם כל כך לתת לטובת הבתים האלה? רק מחוסר תובעים. המורשים של הועד באודיסא תבעו מאת העם נדבות לישא"י, תביעה כזו אינה דורשת הרחבת הביאור. קסם על שם "פלסטינה" לתפוש את לב העם. אמנם יותר

ומשתה... וכשהשעה משחקת לו פעמים ויוכה להיות מזומן אצלם לסעודה, הוא כורך בשר בחלב, נוקניגין וגבינה ואוכלם ביחד לסימן חירות — להתנער ולהגלות לכל המסובים שהוא אינו מן המחזיקים במקובלות, ומתוך פניו ועיניו, המתלהטות ומשוטטות בשעת מעשה אילך ואילך, נראה כאלו הוא סובר שטובה עשה להם באכילתו זו ויחשבוה לו צדקה כל הימים, וכשהם עולבים בני עמנו, או מהתלים בו בעצמו, כהתל באח ורע ככיכול, עתים הוא שותק ועתים שוחק משום דרכי שלום... ואעפ"כ אינו רשע ורע לשמים כל כך בסתר כבגלוי, בשעות הרעות בשיסורים וחליים ומיני פורענות באים עליו, לבו נוקפו וחרד בסתר, והוא מהרהר בחשובה ומפיים את רבונו... בגלוי אוכל הוא לכתחילה תבשולי הגוים, ובדיעבד, כשמוזמנים לו מאכלי יהודים, הוא אוכלם לתאבון בצנעא ומשחק בשעת לעיסה מרוב הנאה. וכן הוא אינו רע גם לבדו — מראה פנים שוחקות לבנות ישראל ומתנהג עממן לא בכבוד ראש ולא בזהירות ודיוק המלות, כמנהג בני אדם ורים זה לזה, אלא בחבה ורעות כאח עם אחיותיו. מדבר כל מה שבלבו ומקרבן אליו בידדות ואינו מכדיל חלילה בין בת בעל הבית לשפחה, אדרבה, זו שעניה היא מצוה לקרבה ביותר..."

התמונה מלאה זיו, הלא? יש לנו להתפאר ולהתנאות ב.מפיצי ההשכלה" הראשונים שלנו, הלא? ממש מנרלסון וחבריו, להבדיל! והתדעו, רבותי, מי הוא פייבוש דנן? ר' מענדלי הביישן כסה את הדבר, אבל אני אגלה אותו. פייבוש דנן הלא הוא ר' פייבוש-פאבי, ראש הגבורים בשיר העלילה "קוצו של יוד" למשוררנו י"ג! משוררנו לא חשך מעמל נפש ליפותו להדרו ולפארו ולקשטו בכל המדות הטובות ובכל היתרונות של אדם המעלה — וכאן, בעמק הבכא, הרי הוא עומד לפנינו ככלי מלא בושא וכלמה, חציו קוף וחציו בעל תאוה מגושם! ואנחנו יודעים כי ר' מענדלי הציג לפנינו בצורתו האמתית, תחת אשר המשורר י"ג השתמש ביד רחבה בליצנייה פואטיקא" ובאותה התורה הידועה שהתכלית מקדשת את האמצעים... אמנם אין לכחד כי גם בין ה"מאירים" הראשונים של יהודי אשכנז, נמצאו משכילים" כגוונא דר' פייבוש, כאשר יעיד שלמה מ' מן בספר תולדותיו. אבל באשכנז היו פריצים קופים כאלה רק מעוטא דמעוטא, והם לא היו המאירים המעירים — תחת אשר אנחנו יהודי רוסיה קבלנו את "הרחיפה הראשונה" להשכלה רק מפייבוש וסיעתו, ועל כן אין להתפלא כלל על אשר נשרשה בלב אדוקינו שנאה כבושה ועוזה להשכלה... מודה אני כי גם אני אעפ"י שאינני אדוק כל עיקר, נבזים ונתעבים בעיני "מוריני ומאיריני" הראשונים, תכלית בוז — ואלו הוינא בימים ההם הייתי נותן יד דוקא ל"מורדי האור"...

ומפני שהחכרנים היו משפיעי הפרנסה לכל יושבי התחום, והכל היו צריכים להם, לכן היה מוראם על כל היהודים, ולכן לא כבד הרבר מהם לזרוע את "זרע ההשכלה" בכל מקום בואם, ובפרט שההשכלה הזאת לא היתה נשגבה כל כך מבינת אנוש, פריצות ופריקת עול — אלה דברים הנלמדים על נקלה.

ר' מענדלי תרץ לי, שלא במתכוין, קושיא עצומה, כל ימי הייתי מתפלא, מדוע אין ב"שירי העם" שלנו שום שיר של לנלוג ונאצה על החכרנים ועל מעלליהם הרעים המפורסמים לנגאי בכל תפוצות ישראל, והנה בא ר' מענדלי והושיט לי זה בקנה :

"החייטים והבדחנים, אלו פייטני הדור — לא חברו על פייבוש וחבריו החכרנים אלא זמון קצר... והפזמון היחירי הזה לא נתפשט בעם ולא נהגו לאכרו לא באחת מהקהלות שבתחום; ומכאן ראייה כמה גדול כח הפרנסה, שמבסה על כל פשעים."

תנוח דעתך, ר' מענדלי, שהנחת את דעתי!

בתחלה הוא מסביר לנו את הסבה אשר בשבילה הצליחו החכרנים להרביץ את ההשכלה בכל תפוצות ישראל ברוסיה, ואיך עלתה זאת בידם למרות התנגדות היהודים להשכלה ולמרות צעקם: "אסכוליות אין אנו רוצים!"

"...מלאך הפרנסה, שמניע לגלג קורות ישראל ממצרים ועד הנה, שמכבד עשירים ומחכים בעלי כס, בא ובדק בכל אותן מיני הפרנסות, שהיו מעבירין את בני הגולה על דעתם בכמה וכמה ענינים מעניני דרך ארץ בזמניהם, ולא מצא תחבולה לנגד עיניו זה של ההשכלה בהאי שעתא טובה יותר מזו של חכירת ה"י"ש. יפה כחה בשביל התפשטות מקום ממשלתה, שעתידה היא להתפשט כמעט בכל התחום, ובשביל רבוי צנורות השפעה בה לאלפי משרתיה עושי רצונה בספירות עליונות ותחתונות, ושמהם יתמשך שפע של מחיה לפועלים ולאומנים ולחוגנים ולרובלים, למוזגים ולאכסנאים ולבעלי הבתים ואף למקבלים ולמבלטנים ולמחזירים על הפתחים בכל המקומות; וגם בשביל כך, שענין החכירה הוה בעצמו, כלומר היין, יהא מוסף לה גבורה לשלום ברוח בני האדם. היין הרי הוא דבר המתבקש לכל באי עולם וקונה הכל: קונה את הזהב, קונה לבבות, כסתר טמאים ומתיר אסורים, ובשביל אותן המעלות האמורות כאן ושאינן אמורות — לא יהיו היהודים מדקדקים עם החכרנים, אלו הממונים והפקידים בחכירת ה"י"ש, שרובם ככלם לא יהיו צדיקים, וימחלו להם על עבירות שבצנעא ועל עבירות שבין אדם למקום, ובעון מחילה זה של הגדולים, יתבשלו הקטנים ויתחילו פרחי ההשכלה מבצצים בעיירות ובכפרים ולומדים וקוראים בספרים חצונים, מתחלה בחשאי: בעליות ובמרתפות ובעזרת נשים ובכל מטמוניות, ואחרי כן יצאו ביד רמה ויכנסו לבתי ספר ולבתי מדרשות של מלכות... וכך היה! באותן השעות הרעות, שתקפו הצרות ואין חכמה ואין תבונה, חור הגלגל ובאו ישראל ונטלו בחכירה מנפולין של י"ש — ומיד החכרנים נראו כארץ ורוח חרשה נשבה במשכנות יעקב!"

ואחרי אשר באר לנו באופן מסביר בזה ובהסתכלות פסיכולוגית דקה כזו את סבת כחה וגבורתה של חכירת ה"י"ש להרביץ ההשכלה בישראל, הוא לוקח את המצבוע בידו ומצייר לנו דמות איקונין של ה"קולטורטראגער" הללו, של החכרנים שהעלו נרות בחשכת תחום המושב, הצורה אינה מלבבת עד מאד, ואפילו אם לא נסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, לא תתקרב דעתנו, ואהבת עצמנו תפגע לא מעט למראה מוריני ומאיריני הראשונים, אבל התמונה היא תמונה פוטוגרפית, מדויקה ונאמנה עד מאד — ואנו אין לנו אלא לכבוש פנינו בקרקע, ולקרא בלב קרוע ומורתח: אלו זכינו היו לנו מעוררים להשכלה כמנרלסון וחבריו, עכשיו שלא זכינו עלינו להסתפק בחכרנים.

וזהו הטפוס הבינוני של החכרן, ר"ל הטפוס שהיה מצוי ביותר ושלפיהך גדלה השפעתו ופועלתו ביותר:

"סתם חכרן זה הורתו ולירתו באהת העיירות שבתחום, שמה ילדתו אמו טריינע לעציל בעלה, עני חשוב, ונקרא שמו בישראל פייבוש, הוריו היו מגדלים אותו לתורה ולחופה, בילדותו למד בחדר ובבחרותו — ביישיבה, ובניתיים נשא אשה, ואחרי כן — הלך או ברח מעירו וממולדתו ומביתו זו אשתו על מנת לחזור או שלא לחזור, עתה הוא לובש שחורים וצוארונים לבנים של בר או של גייר, שנים בפרוטה, מלבוש נכרי, שמששתעשע ושש כו, הוא מקצרו כל כך עד שאינו מגיע אלא לחצי ירכו, להפך מקפוטותו, עליה השלום, שהיתה נגררת עד עקביו, והוא הדין בפאה... מתעסק בתיוקן שפמו וזקנו, מתחלה במספרים ולסוף בתער, וסך שערותיו סיכה גסה בשמן רוקח, ובעת דודים ושמת לבו הוא מזה על כבדיו מור ואפרסמון, זהיר הוא מאד בגילוי ראשו, ותיכף בביאתו קודם פשיטת הבגד העליון וחליצת דרסין הוא פורע את ראשו, ולא דוק בביאה לבית דירה אלא לכל מקום מוקף הפנות, כגון בית התכן, בית הבקר ובית העצים, זה הכלל, כל דבר מחוקות הגוים שהחזיק בו פייבוש הרבה מדקדק בו מגוי גמור, מפני חידושו של אותו הדבר ויותר מזה מפני הנאה שיש לו לפורק עול בדבר האסור... פייבוש מתבייש בגירסא דינקותא ובלשון יהודית ומתחיל מלהג בלשון משונה, שיש בה עיניו פה ולשון של עצמו ועיניו אוזן השומע, ומטעים ככוונה ובקול רם ביחוד דברי גידוף וניבול שבלעו... הוא מתורע לרשות שבמקומו, בכפר ובעיר, מתאוה לשלחנם הידוק, לשחק עמם בקלפים, ולשלחנם הערוך במאכל

השקפה על דברי המדינות.

(הפשרה בין הגרמנים והטשיכים. — כעס הקרקעיים בגרמניה. —
וי לחסרונם כים! — עניני השלום בחינא. — ההלואה החדשה. — דעת
הקהל באיטליה וברית המסחר. — סכסוכים חדשים בסרביה.)

השר קאָרבער הצליח לעת עתה בדרכו, הוא השלים בין מים ואש, בין הגרמנים והטשיכים, ושתי הכתות המדיניות, אשר נלחמו זו בזו כל אותם הימים בחמה שפוכה וכל שרי מעלה נלאו לפשר ביניהן. נמרו כעת לשכוח לכל הפחות לפי שעה כל תחרות לאומית ולעסוק בענינים איקונומיים העומדים על הפרק, הלא היא הצעת הממשלה בדבר חפירת התעלות בביהם ומהרן, כבר באו גרמנים וטשיכים לאסיפה אחת, וגם הגרמנים הנלהבים ממפלגת שאָנערער נלוו עמם להתיעץ בדבר. מה שלא עשה השכל עשה הזמן! שני שבטים בעלי כשרון מרובה נמצאים בממלכת אוסטריה: הגרמנים והטשיכים, שניהם עובדים בחריצות ידים וכרוב כשרון להרמת חרושת המעשה והעבודה בממלכה הזאת, ואולם מסבת קנאתם וריבותם נדחו מדינות ביהם ומהרן ולפי הערך לא נעשה בשביל שתי המדינות האלה כלום, בעוד שבשביל מדינות אחרות בזכו מאוצר הממלכה הרבה והרבה, ימים רבים יעצו אנשים שלמים ומבינים להגרמנים והטשיכים, כי ישלימו ביניהם לטובת המדינות, כמה שרים עמלו וטרחו לפשר בין שני הצדדים, ולא עלתה בידם, עתה נעשה הדבר כמעט בהיסח הדעת, ואף כי נסו ה"מיוחסים" של שתי האומות, מצד הגרמנים ומצד הטשיכים, להפריע את השלום הזה, ובפרט להסית את האחרונים בהראשונים, הנה בהיות השלום עכשיו דבר שהזמן נרמא ושהשעה צריכה לו, הופרה עצתם.

בגרמניה נסגר הועד המדיני של גרמניה ובשעה שנפטר חברי הועד נפטר מתוך כעס ורוגז, הפעם שמחו הליברלים וכעסו הקרקעיים והקונסרוטיוויים. למודים הם אלו האחרונים להיות נוזנים משל הקופה הכללית, ובכל פעם ופעם ידם פשוטה לקבל מתנות, ואין להם בושה לתבוע תמיד יותר, ונפשם לא תאמר הן, עסק חשוב של הקרקעיים הוא הכנת יין שרף, ואולם בהיות שקשה להם למכור את כל הסחורה במקח השווה מפני ההתחרות של הֶלְבְּרִיקִים, הערימו להוציא חוק כזה: כל מי שמוציא יין שרף במדה מרובה (כלומר שעושה מלאכתו בפריקא) חייב לשלם כך וכך מס לאוצר הממשלה. המס הזה (מלבד המס שמשלמים מִיִּין שרף בשעת מכירתו) הנגבה בשעת עשיית היי"ש אינו שייך להממשלה, אלא יחילק בין הקרקעיים לפי סכום היי"ש הנעשה אצלם, בתנאי כי יובילו אותו לחוץ לארץ או כי ימכרוהו לצרכי הבערה והסקה, לאחר שפסלוהו משתיה. זוהי מתנה פשוטה, וערכה ארבע מיליון מרק לשנה, כאשר עשו את החוק הזה התנו תנאי, כי נוהג הוא רק עד יום 30 לירח ספטמבר שנת 1901, אם לא יאריכו בינתים את זמנו, וכאשר הציעו כעת להתאריך זמן החוק הזה, הסכימו גם הליברלים לעשות את רצונם, מפני שראו ונוכחו, כי קשה הנול הנאכל וכבר הרגילו הקרקעיים במתנה זו. ואולם להקרקעיים נפש רחבה, אשר לא תדע שבעה, ולכן הציעו להגדיל את המס הזה כדי מחציתו. על זה קצפו הליברלים ויריבו בהם, אבל הקרקעיים עמדו בדעתם, בחשבם כי להם רוב דעות, ועל פיהם יקום דבר. וביום האחרון, טרם שיוסגר הועד המדיני עמד הענין הזה על הפרק, כמה מנאמני העם יצאו כבר מכרלין, יען כי למחרת היום היה חג להנצירים. הליברלים עשו בערמה ויצאו מן הבית בשעת חוות הדעות, ואחר מהם נשאר להשגיח על הדבר, "כי יעשה בכשרות". וכאשר עמדו למנין מצאו, כי רק מאה וחשעים ושמונה נבחרים השתתפו בעצה זו, ועל פי החוק אין הועד המדיני עושה דבר, אם לא ישתתפו בו לכל הפחות מאה וחשעים

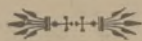
ותשעה חברים. על ירי חסרונם האחד הופרה עצת הקרקעיים, ולא לבד כי לא הגדילו את המס, אלא אפילו זה שהיה בידם לקח מהם, כי לא הספיקו להתאריך לכל הפחות את החוק מיום השלישים לירח ספטמבר ואילך. מיום ההוא תחדל מתנת הקרקעיים, הנבחר האחד שחצר, להשלים את המנין, היה מכירנו ומיודענו מאז — שטעקער, אשר אחר לבוא, וכאשר דרכו רגליו על סף הבית הנידו לו, כי כבר בא לאחר יציאת נשמה. להכעם והרוגז מצד הקונסרוטיוויים אין קצב וגבול, שהרי זה דבר התלוי בכים.

עם חניא התפשרו כבר, הממשלות הסכימו ביניהן, כי תשלם ממשלת חניא ארבע מאות וחמשים מיליון טאָלֶס (בערך אלף ותשע מאות מיליון מרק). אמנם מסכמת חניא לדבר, אבל עוד תפקק בזה מעט, היא אומרת, כי תוכל לשלם רבית רק חמשה עשר מיליון טאָלֶס לשנה, וזה לא יספיק בשביל קרן של ארבע מאות וחמשים מיליון, ובפרט כי אין רבית של חניא פחותה מחמשה למאה, ובפחות מזה לא ילוו לה, אפילו אם תקבלנה הממשלות אחריות המלוה עליהן. לפי זה הלא צריכה היא להקצות לערך עשרים ושנים וחצי מיליון לרבית. וזולת זה, הלא עליה לשלם מעט מעט גם את הקרן! היא דורשת, כי יהיו התשלומין בשעור פחות, היינו, כי בשלשים שנה תשלם את כל הסך שתלוה לה כעת בשעת דחקה. בדבר הזה תעשינה הממשלות את מבוקשה, אבל מן הסכום ארבע מאות וחמשים מיליון דמי נזק לא יפחיתו לה כלום, וכבר יצא הקול, כי בלונדון נמצאים מלויים, אשר יתנו לממשלת חניא הלואה בסכום ששים מיליון ל"ש, שהוא אלף ושתי מאות מיליון מרק, וע"ז תקבל ממשלת אנגליה אחריות. גם הקיסר הגרמני השמיע בעיר מיטץ את חוות דעתו, כי עניני חניא הולכים וקרבים לידי גמר, וימי המלחמה לא ימשכו.

החכם לואיג'י לוצאטו, מי שהיה שר האוצרות והרכוש באיטליה ודבריו נשמעים תמיד בכל הענינים הנוגעים לברית מסחר, חוה כעת דעתו בפרסום באסיפה שהיתה בפלורנציצה על דבר ברית המסחר בין איטליה וגרמניה. הוא הודה, כי כל ימי חייו טרח ועמל לטובת ברית המסחר בין שתי הממלכות האלה, יען כי בזה תצא תועלת לשתייהן. אמנם עכשיו הדברים ינעים, ואולם שני מאורעות הרגיעו בימים האחרונים את רוחו: התמנות הסוחר מאללער לשר עניני המסחר בפרוסיה, ומכתבים מאנשים חשובים בגרמניה, אשר בשרו לו, כי בספירות העליונות נוטים כעת יותר לברית המסחר, ועל כל פנים דבר "השער הכפול", משאת נפש הקרקעיים, לא יקום. ואולם אם עוד תקשה ממשלת גרמניה את ערפה ותנוור על איטליה גזרות, שאין הממלכה הזאת יכולה לעמוד בה, אז לא תעמוד מנגד, וגם לה הכח והעזו לדבר את אויביה בשעה הדברים האלה עשו רושם גדול.

ועוד הפעם סרביה! הכל הלך למישרים עד הנה. המלך אלכסנדר נשא את אשתו, מי שהיתה האלמנה דראנה מאשין, בחופה וקדושין למזל טוב, לאחר שנודע לו כי הרה היא לו. הוא התנצל אז כי מרת היושר סמכתהו, לבלי לבייש פני אשה חשובה, וחייב הוא לפרוש כנפיו עליה. על זה בא בריב עם אביו המלך מילאן ועם אמו המלכה נטליה ועל ידי זה באה תמורה גדולה בארץ והמלך השלים עם הרידקלים, והנה נודע עכשיו, כי לא היו דברים מעולם! בכוונה כחשה לו המלכה דראנה, כדי למשכו ברשתה, אין כאן הריון ואין כאן פרי בטן! הרופאים חכו וחכו עד אין קץ ולבסוף נוכחו, כי המלכה אינה בת בנים כלל ולא תלד עוד. המקרה הזה יוליד סכסוכים רבים ועצומים בארץ, שהרי אם גם נניח את כל הענינים הפרטים שבינו ובינה, הנה המלך

מיעוט הבנינים החרשים. בתי המלכן מוכרים את האלף במחיר 8.50 רובל, אף כי להם עלו מן 9 עד 10 רובל. — עד 27 לחדש מאי נאסף לטובת נשרפי גורא קאלוואריע בפולין סך 1945 רובל; מלבד זה אומרים נדיבי ווארשא לתת מכיסם סך כספים לבנין בית התפלה, בית הרבי ושאיר מוסדי הקהלה, אשר עלו באש; כמו כן גמרו לבנות בית אכסניא גדול בעד האורחים הבאים לימי החג אל הרבי מגורא. — הנציגונוליטיים האנטישמים בצרפת מכינים עצמם למלחמות הבחירות הקרובות לבוא, ולתכלית זו יסדו מכ"ע חדשי בשם "דראפ" ומשתדלים לשפוך רוחם על מכ"ע רבים אחרים; מכ"ע "נאסאנאל" עבר ליד הלאומיים, מכ"ע "סאליול" ליד הריואליסטים. כל הסכומים הנחוצים ינתנו מאת הישועיים העוינים את הממשלה על דבר שהתקבל החוק אדות האגודות. — בקראני שטאדט הסמוכה לפטרבורג היתה שרפה, אשר אכלה אוצרות עצים והנוק עולה לרבע מיליון. — הקומוניסטיים להנהגת בית-העקד של חברת מושרתי המסחר בווארשא החליטה זה כמה לבלי קבל אל בית העקד ספרים העוסקים ברעיון הציוניוטי. לפני איזה זמן הוגשה המחאה נגד ההחלטה הזאת בחתימת ידי מאה חברים, ע"ז השיבה הקומוניסטיה, כי נאסר להתקבל אל בית העקד רק ספרים ציוניים אשר נכתבו לתכלית אגטיזיה לכתחלה, ואולם ספרים אחרים הכתובים ברוח ציונית יוכלו להתקבל כרשיון הקומוניסטיה. בבית עקד זה נמצאו בראשית ש' 1900 בין 4209 כרבים רק 65 הנוגעים ליהודים ויהדות, וכתובים בשפות אירופא, עתה הותר מטעם ההנהגה לקבל ספרים בש"ע אשר יתנדבו חברים חובבי ש"ע. — בבית החרושת של אָבובאוו הסמוכה לפטרבורג היו פרעות בין הפועלים. 3600 פועלים עזבו את עבודתם, הפסיקו את עבודת המכונות וישליכו אבנים על השוטרים אשר מחו בידם. השוטרים נאלצו להשתמש בכלי נשק, מן הפועלים נפל איש אחד ושמונה נפצעו. — המוצ' באוריסא ר' חיים טשערנאָוויץ נבחר לרב בעיר מסטסלאוו. — בעיר ווינא נפטר הצייר המפורסם דינאל איוראעל. — ד"ר הירצל נתקבל מאת השולטן באודיינציה שארכה יותר משתי שעות. השולטן כבד אותו באות הכבוד הגדול של מגידה, וגם נתן לו במתנה צמיד משבץ אבנים יקרות, ממחרת היום נתקבל גם וואלפואהן באודיינציה, וגם הוא נתכבד באות כבוד.

אָנְשִׁים וְסִפְרִים.

ב. *

פֿרידריך נײַטשצשע.

לאנשים הגדולים יש תביעות מן החיים יותר מאשר לאנשים הקטנים וגם מאשר לאנשים הבינונים. הם אינם מסתפקים כמה שהחיים נותנים להם, כי אם דורשים יותר: את מה שהחיים אינם נותנים, או גם מה שאינם יכולים לתת. הם אינם חפצים לקבל עליהם את עול מלכותם של החיים כי אם חפצים שהחיים יסורו למשמעתם הם. הם חפצים להתוות דרך לפני ההיסטוריה, ללחום עם מהלכה שהיה לה עד כה, לשנות את פניה ולבראה מחדש. החיים בצביונם ההוה לא יקחו את לבם, וחפצים הם להעשירים, ליפותם, להוסיף עליהם לוית חן, לתת להם תוכן יותר נכבד ולזקק לבבות, המתאים לדרישות נשמתם ההולכת בנדולות ונפלאות ושואפת ל"מעשים כבירים ומפעלים אדירים". וזו תנונת לאנשים הגדולים האלה נשמות כבירות ונדולות, לצאת למלחמה ולהתקומם אל כל המקיבל והמסור מדורות עולמים לדורות עולמים, כראותם בקבלות ומסורות הללו שטן ומכשול לאותם האיריאליים הממלאים את נפשם.

אחד האנשים הגדולים האלה היה פֿרידריך נײַטשצשע. ויתר עז לו על כל הנאונים ה"הורסים", המחדשים פני תבל, שקמו בזמן מן הזמנים בממלכת המחשבה.

לפני שפינואז ואחריו לא מצאנו עוד נאון, שילחם ככה בסופה וסערה נגד כל הדעות המושלות, נגד כל היקר והקדוש לכל הדורות ולכל העמים, כפֿרידריך נײַטשצשע. הוא חפץ לשנות את פני החיים

אלכסנדר הוא האחרון לבית אָברינוויטש. בחוקי הקונסטיטוציה החדשה התנו בפירוש, כי אף אם תלך המלכה בת, אז גם היא יורשת את הכסא (עד הנה נהגו בסרביה, כי רק בן יורש נחלה ולא הבת, וכן הוא חוק הירושה בכל המדינה), כדי שלא יאבד ניר למשפחת המושלים. לפי מצב הדברים כעת דורשים שרי הממשלה, כי יגרש המלך את אשתו וישא לו אחרת, אשר תלך לו יורש עצר. ואולם המלך מסרב לפי שעה בדבר, והוא נונח וצועק ובוכה. אי לך ארץ שמלכך נער!

מאורעות ומעשים.

בראשית שנת 1901 נמצאו באנגליה 2,488 מכ"ע ובהם 456 בלונדון עצמה (בהם 33 מכ"ע יומיים); במחוזות אחרים באנגליה עולה מספר מכ"ע עד 1488, באוואלס 108, בשוטלנדיה 210 ובאירלנדיה 181. בין הארצות הכרבות להוציא ספרים ומכ"ע נוטלות חלק בראש אנגליה וארצות הברית באמריקא הצפונית. — בפנילנדיה נאסר לשלוח מכתבים אשר על מעטפתם מצויר דגל המלוכה הפינלאנדי. — הוחלט להנהיג בקיץ הזה במרכבות המחלקה השלישית של איזו מנסלות הברזל ברוסיה מקומות קבועים לגוסעים שיהיו מסוכנים כמספרים. המחיר בעד מקום מסומן במחלקה III הוא 1.50 ר', ובמחלקה III — 75 קופיקות. — מספר היהודים בבולגריה הוא בערך 35000 נפש. רובם סוחרים, שכירי יום, בעלי מלאכה ונושאי סבל; יהודים עשירים מופלגים אין בבולגריה. — בית הספר לעבודת אדמה אשר נוסד מחדש בעיר צענסטאָו בפולין הולך ומתפתח; לע"ע נמצא בו עשרה חניכים, הם יוצאים לפעלם בשעה 4 בבקר ועובדים בחפץ כפים. יש תקוה כי בקרב הימים יגדל מספר החניכים, ברבות כסף היסוד להחזקת ביה"ס. — שר השוטרים בא לגיר בטל את פקודת ראש העיר מאקס רעג' כי היהודים מחויבים ללבוש בגדי אנשי אירופא, ולא כפי מנהגי המקום. — חברת "כל ישראל חברים" פנתה בבקשה לכל הקהלות הגדולות בארצות המערב, כי תהיינה לה לעזר לנהל את עניי רומניה בלחם עוד במשך 7 חדשים; במשך שנת 1900 נוסדו בעזרת החברה ברומניה 30 בתי תמחוי לעניים אשר הספיקו מזון חנם לארבעים אלף איש, ועל זה הוציאה החברה חצי מיליון פרנק, ומלבד זה תמכה 3000 נפש בסך 450,000 פרנק להוצאות הדרך לאמריקא. — קיסר רוסיה התגרב לטובת הנשרפים בכריסק 50,000 ר"ב. — הצורך געז אָנאָדי, אשר בימי משפט עלילת הדם בטיאט עסלאר השטין על היהודים ויסית בהם את ההמוין, נחשד עתה, כי הוא רצח את העלמה אסתר סאלימאָסי ויגולל את האשמה על היהודים. אָנאָדי נמלט ועקבותיו לא נודעו. — בספר שיצא לאור בדבר עלילת הדם מאת הכהן פֿראַנק נמצאה רשימת 172 משפטים של עלילות הדם משנת 1236 (העלילה בפולדא) עד ימינו אלה (העלילות בפיועק וקאָנין). מהם היו 25 משפטים באונגריה, 14 בביהם, 7 באוסטריה העליונה והתחתונה, 6 במורביה, שנים בגליציה, שנים בטיורוליה, ואחד בטרנסילוניה. כששים משפטים הוברר הדבר, כי האשמה אין לה כל יסוד, בחמשים ושמונה — יצאו הנאשמים נקיים בהשפט, כששים ואחד נאשבו היהודים, מבלי אשר נמצאה גופת הנרצח, ובשלושים וחמשה נתברר הדבר כי לא היה רצח כלל או כי המקום שבו היה הרצח לא נמצא כלל בעולם. — מכ"ע החדשי "ידישע בראָנק", שיצא לאור ע"י ד"ר קורריין בטפליץ חדל לצאת. — הסינט באר, כי לאומנים העוסקים במלאכה בבית חרושת נתונה הזכות לגור בכל רחבי ארץ רוסיה, כדון אומנים שאין להם אגודה. — בפאָ לאָצק נשרפו בערך 200 בתים וכמאתים משפחות נשארו בעירום ובחוסר כל, בפאסטאָו (פלך ווילנא) עלו באש במאתים בנינים. גם אשה עכריה נשרפה. — בירושלים מורגש חסרון מים ומחירי המים, אשר עלה תמיד עד 1 ק', עולה עתה 8 ק'. הפוליציה מאיצה בעולי הרגל כי יעזבו את העיר, למען לא יגדילו את חסרון המים. — חברי הועד הקודם של אגודת סופרי רוסיה בפטרבורג החליטו לבוא בקובלנא אל הסינט על פקודת שר העיר אשר צוה לבטל את האגודה. — יצא לאור קובץ מאמרים בשפת רוסיה בשם "עזרה" לתמיכת נגועי הרעב בנגב רוסיה. בקובץ הזה באו מאמרים מאת גדולי הסופרים ברוסיה וגם מאמר מאת זאָלא בשם "איך נעזור ליהודים?" — מחיר הלבנים בווארשא הולך ויורד מפני

חוקר בפסיכולוגיה. הדבר הזה יתן לנו את היכולת למצוא את המניעים הפנימיים, שהם חוללו את כל משברי ים המהשבה במוהו של הנאון הזה. וכשיודעו לנו המניעים הפנימיים והגורמים הפסיכולוגיים האלה, יהיו יותר ברורים ומבוארים גם דעותיו והשקפותיו עם כל השאיפות, נעוני הנפש, בת קולו של העצם העליון השואף תמיד להתפתחות והשתלמות, המסתתרים בחביון השקפותיו ודעותיו, עקירותיו ונטיעותיו.

א.

אין לך מקצוע בפלוסופיה שניעמצשע לא טפל בו. כל השאלות בכל מקצועות הפלוסופיה העסיקו את מוחו; אך ביותר התלהבות הקדיש את עצמו, את כל מוחו ולבו, להפלוסופיה המוסרית. הוא ראה בה מטרת ימי חייו. הוא ראה את עצמו כאלו נוצר, למען יבקר. יתהה, יפרידה, יערה את מקורה וישנה את יסודותיה. ואמנם אין למצוא סופר נאון, שתהיה חביבה עליו כל כך עבודתו הספרותית, שיתעסק כל כך באהבה ובמסירות בשאלותיו העיוניות, כאשר נראה את כל המדות הספרותיות הנעלות האלה בפרידריך ניצטשע.

— כל הפרובלימית הנדולות דורשות אהבה רבה — אומר ניצטשע — עם כל זרותה ועם אותה הדתעמקות, אשר בה יקבל אדם פני ענין היקר לו. נפקא-מניה גדולה היא איך מתיחס ההוגה לשאלותיו וספיקותיו: אם רואה הוא בפתרונם את גורלו, את צרכיו, או, גם את אשרו היותר גדול, — או כי נוגע הוא בהם בלי כל ענין עצמי, אוהו וממשמשו בשכלו הקר; בלי כל ספק, נוכל להחליט, כי באופן האחרון לא יצא מידו דבר מתוקן וטוב — ומתאונן ניצטשע על הדבר, ש"לא פגע עוד באיש, פנים אל פנים או בתוך ספר, שיתחם לתורת המוסר ביחוס עצמי כזה, שיראה בפתרון שאלת המוסר פתרון הפרובלימא לצורך עצמו. כפי שנוכל לראות גם עד לעת הזאת נחשבה תורת המוסר לא לפרובלימא, כי אם לדבר, שכבר הסכימו עליו בני האדם, אחרי כל חוסר-אמנה וכל ריב וכל "איפכא מסתברא", לעשותו למקום שלום, למקום קדוש, שבו ינוחו גם ההוגים בשלום, וישובו את נפשם וישבחו מטרם ומשאם. — "תורת המוסר נחשבת תמיד לדבר שאינו צריך לחקירות ושאלות, ורק "שלם ונתן". היא לא היתה בומן מן הזמנים לפרובלימא בעצמה — ממשיך ניצטשע לשפוך עוד את מרי שיחו ואת התרגונו — גם לא התעורר מעולם חשה, כי אמנם יש פה איזו פרובלימיות; וכל הפלוסופים שעסקו במקצוע המוסר לא הראו כל יכולת וזכות להעמידה בתור פרובלימא, ושפולס בו משולל כל הקירה יסודית בנוף הדבר, נתוה ובקירת האמונה הזאת במציאות המוסר כדבר שאין חולק עליו. ואולם למען העמיד נכון את הפרובלימא של המוסר וערכו נחוי לנו להתרומם לא רק מעל השקפות המוסר הפרטיות, בעיון. — אך גם ברגשות וגם בחיים. נחוי לנו לעמוד, "מעבר לטוב ורע" ואחרי כן נשפוט". למען לדעת ולראות את שיא נבנם של המגדלים והארמונות שבבזיר, עלינו לצאת את העיר ולראות אותם משם.

ובאמת, מה גדר מהות מושגו של המוסר? המוסר הוא תורה ושיטה שתכלול חקים ומשפטים, אשר על פיהם אנו מודדים את מעשי האדם ופעולותיו, — הערכיות שעל פיהן אנו מעריכים את הטוב ואת הרע שבפעולות ובמעשים ההם, כל פעולותינו ומעשינו נמדדים עד כמה הם מתאימים לתביעות המוסר ודרישותיו. ומדוע דורשת תורת המוסר את דרישותיה ותביעותיה? מדוע זה תביא הנכלות והנדרות לתוך פעולותיו של האדם? מדוע זה לא ישתמש ב"רצונו החפשי", בבחירתו ובנטייתו? האמנם ההשקפות המוסריות, התבינות המוסריות, הכרוכות בעקבן של ההשקפות ההן, תולדנה עמנו כיתר הנטיית הטבעיות: לאכול,

מכל וכל. הוא חפץ להרוס את כל המובחנות, את כל הבמות, ולהקים תחתיהם מובחות חדשים, במות חדשות על יסודות אחרים לנמרי, לפי תבנית-בניה חדשה, המתנגדת מן הקצה אל הקצה לטעם הבניה אשר היה עד כה.

הוא חפץ לשבר לדסיסים את הכנור אשר נגנו בו מאז, לקרוע לקרעים את תויה הנגינה שעל פיהם השמיעו עד כה כל אנשי הרוח והמהשבה את מנגינות הפלוסופיה שלהם, ולהשמיע מנגינות חדשות על פי תויה נגינה חדשים, מנגינות חדשות וזרות, אשר און חושב והוגה לא שמעה עוד מעולם.

וקשה מאד להביא בסדר את שיטת ניצטשע, תורותיו והשקפותיו. קשה מאד למצוא את מקור החיים שמשפיע חיים וכח שוה בשוה בכל מה שכתב: בכל הרהוריו, ערעוריו וספיקותיו, הריסותיו ועקירותיו ונטיעותיו. סתירות וניגודים על כל צעד וצעד. ויש שתמצא סתירות כאלה גם לדעותיו היותר עיקריות ויסודיות, לשאיפותיו הממלאות את נפשו ביותר. אולם אין הדבר הזה נפלא. קשה מאד להביא בסדר את שיטות כל הגאונים, אלה הגאונים שאמרו איזו מלה חדשה להאנושית, לכוין את כל דבריהם כי ישאו בדבר ולא יתנגדו אלה לאלה, אתה מוצא בהרבה מדבריהם סתירות, והשקפות שכנגד" גם להנרעין היותר פנימי והיותר עיקרי שממנו יסתעפו כל ענפי המהשבה הפוריה של אותו הנאון. שפתנו — כונתי אל כל שפות העמים — שפת האנושית — עניה מאד לעומת רגשיים המהשבה והמית לבו של הנאון והודעויות נשמחו, כי תביע את כל מצפוני לבנו, את כל שאון המהשבה ושבריו היותר קלושים ודקים, את כל ניצוצי הרגש, שאינם נתפסים כמעט, בדיוק ובבהירות, שיתרשמו במוחנו ויקלטו בלבבותינו בכל דיוקם ובהירותם, והם יופעתם, חמימותם ורתיחתם, בכל רגשי אשם, אש סערות הרגשות הלוהטם בלבנו של הנאון, אש המית המהשבה ושאוניה, המפכה במוהו של הנאון. וביותר קשה הדבר בנאון גדול כניצטשע, שקם לערער על כל סדרי החברה, שנפשו קצה בכל תורת המוסר, מושגי הטוב והרע, המויק והמועיל, שיחידה היה במקצוע הזה ולא מצא כל עזר וסיוע בחבריו נאוני הרוח. ועוד סבה אחת העושה את העבודה הזאת לכבדה וקשה: כי לפעמים התננו השפעות מחשבות עתירות גם לאותן המקומות שהוא נלחם בהן מכלי שידע והרגיש בזאת בעצמו. ואולם ניצטשע בעצמו היה כנגד כל סיסטימא, "אנכי" — אומר ניצטשע — איני נותן אמן באדוקי הסיסטימא ומשתמש בהם; שאיפה לסיסטימא היא חסרון הנגנים". ומעטים מאד מחבריו כתובים בסדר סיסטימטי. רוב ספריו יראו לנו רק כשלשלת קטניות, אשר לפעמים הן מחברות באיזה קשר הניזוניולפעמים בלי כל הניזון; לפעמים במאמרים ארוכים, מוגמרים ונפרדים, בהתרחבות והתפשטות במדה גדושה מאד, שמחבר ירשה לעצמו להוסיף שם גם חקירות וענינים שאין להם כל יחוס משותף לענין המדובר, ולפעמים בקיצור נמרץ, בהתכווצות קמוצה, בצורה אפוריסטית. בכמה מקומות יראה לנו כמו קוראים אנו דברים באיזה ספר זכרון, אשר המחבר יביא שם את רעיונותיו באותה הערכוביה המקורית כפי שעלו במוחו.

כן כתב עליו אחר ממבקרי.

ואנחנו, בדברנו עתה עליו, נשים לב אל אלה מדבריו, ששם בולטים הלך רוחו, השקפותיו על המוסר והחיים, על מטרות האנושיות ועתידותיה, שיטתו, מבלי להשניח על אלה הדברים, שנראים כסתירות להרוח הכללי המנשב בספריו ובכל מה שכתב. אנחנו נדבר מעט גם על צורתו הרוחנית של ניצטשע, על תכונות נשמחו הנכבדות לכל

רם, שראוי הדבר לבקש מאת חברי הועד הישנים כי יישיבו ברצונם להשאר על מכונם, וקולות אדירים היו נשמעים תיכף מכל עברים: „כלנו מבקשים!“ ובפנקס הפרוטוקול היה נכתב ונחתם שהחברים הישנים נבחרו מחדש פה אחד — והנאספים היו הולכים לביתם שמחים וטובי לב.

אבל הזמנים משתנים ועמהם גם — האספות.

באספה הכללית שלפני האחרונה (ביום 6 מאי ש"ע) נשמעו פתאם „זמירות חדשות“, קולות זרים ומשונים שלא נשמעו כמוהם בחברת זו מיום הוסדה. תחת לאשר תיכף את ספר-החשבון ולכרוז ב„מורים אנחנו“, כנהוג, נמצאו אנשים חדשים קשים, אשר לא חצצו לקבל עליהם את המנהג היפה הזה ונועזו לבוא ב„טרוניא“, בדברי בקורת על הועד ומעשיו ולקרוז: „לא זו הדרך!“ הסופר „אחר העם“, למשל, בא להוכיח בדבריו נמרצים שמעשיו ועד החברה לא יתאימו למטרה הדרושה בזמננו; הוא הוכיח כי מעט מספר הבאים תדיר לאספה הכללית של „מרב השכלה“, בעוד שהאספה הכללית של חו"צ באותה העיר עצמה מושכת רבים מאד, ועל הדבר הזה אין להתפלא, אחרי שהעומדים בראש חברת ההשכלה בעירנו נראים כאלו קפאו באותו המצב שנמצאה בו החברה בראשית הוסדה, ולא ישימו לב כלל לצרכיהם בזמננו לראונו גם לחזק רוח ישראל ולהטבת החנוך הלאומי. דברי „מינות“ כאלה, שהשמיעו עוד „מדברים“ אחרים חדשים, הרניזו אז את „זקני“ החברה ואלופיה מאד, והקול נשמע: „הציונים“ באו להקריב „אש זרה“ על מזבח ההשכלה ולהעמיד צלם זר בהיכל החברה.

אבל על ראשי ההשכלה בעירנו ננזר לשמוע דברים עוד יותר „נוראים“ ומרניזי-לב עתה באספה האחרונה.

האספה היתה ביום 28 אפריל ברב עם. האולם הגדול, הנועד לאספה זו, היה צר מהכיל את המון הנאספים, לאספה רבת עם כזו לא הסכינה החברה מעולם, ולא רק בכמותה הרבה נבדלה האספה הזאת מן הקודמות לה, כי אם גם באיכות הדברים שנדברו בה.

בראשית הישיבה דרש אחד החברים לבחור עוד מזכיר אחד, מלבד מזכיר הועד, לעריכת הפרוטוקול של האספה הכללית הזאת, מפני שנמסרו בפרוטוקול של האספה הקודמת איזו דברים לא נכונים; והסופר בן-עמי מלא אחריו גם הוא, בהראותו על דברי ספר-החשבון, שנאמר שם לא באמת, כי החברה באספתה הכללית דחתה „ברוב גדול מאד“ את הצעת אלה הדורשים מן הועד לשים לב לחנוך הלאומי. אחרי שנדחתה ההצעה ע"ד בחירת מזכיר שני, הוחל מו"מ בדבר ספר-החשבון האחרון לשנת 1900. ואולם הפעם ראינו לא רק את ה„נאמים“ הרגילים הפותחים את פיהם בשיר ושבתה לראש חברי הועד, כמשפט אספות כאלה מימים ימימה, כי אם רבו „המתפרצים“ אשר גלו את מומי הועד מכל צד, לא ממפלגה אחת יצאו מתנגדי הועד ולא על בסיס אחד עמדו בטענותיהם ותוכחותיהם. ד"ר גרשון הוכיח בראיות, שהועד לא ימלא את משלחתו כראוי להפיץ השכלה ודעת בקרב השדרות התחתונות של העם. עפ"י מספרים הראה, עד כמה רבים עתה בעירנו „עמי-הארץ“ בחוץ המון אחינו, שלא ידעו ספר לא רק ברוסית כ"א גם בעברית. בחלק העיר הנקרא מולדבנק בלבד נמצאים יותר מאלפים ילדים שהגיעו עתם ללמוד, ואינם לומדים ואינם יודעים מאומה; ובעוד שהמלאכה מרובה כ"כ, בטלים הפועלים ואינם משתדלים כלל למלא את הצורך הגדול והנהוג אף במעט. זה כבר הוחלט עפ"י הועד ליסד ביים אחד להתחלת הלמודים בעד בני דלת העם, ועד היום לא יצא הדבר לפעולה. אמנם למעשים רבים דרוש כסף רב, אבל הלא נוכחנו בשנה שעברה

לשתות ולישון? הלא מוכרחים אנחנו להתנגד לדעה כזאת! הלא דבר זה כעצמו שאמרנו, כי המוסר אינו בא אלא למוד את פעולותיו של האדם בקנה המדה העולה ממקור החקים והמשפטים, שהם בוראים את תורת המוסר, הדבר הזה כעצמו ילמדנו, כי המוסר בא לאסור את אשר הותר לנו על פי הטבע שבנו ועל פי התכונות הטבעיות שהשכיח בנו הטבע. ואלא מאי? עלינו להחליט, כי תורת המוסר שואפת למטרות ידועות שהציבה לה בשביל האנושית. המטרות ההן, ההשקפות ההן בראו את תורת המוסר, והיא מכוננת את חקוניה ומשפטיה בהתאמה להן. ומדוע — כן אמנם יש לשאל, והשאלה היא שאלה עצומה וחמורה — מדוע יתיחסו הפלוסופים, ההוגים וההוי"ם ביחס כזה אל תורת המוסר ומושגיו? כמו באמת הוא מין „קדש קדשים“, הנפסל כמגע ואינו צריך כלל לבקורת. הלא נחוץ היה להביא בכור המבחן את תורת המוסר ולראות ער כמה היא מביאה אל המטרה; נחוץ לבקרה ולנתחה ולשים עין על התפתחותה, מהותה, תמונתה התגלותה בתקופות שונות ובעמים שונים. והמטרות בעצמן, האם אינן צריכות לבקורת? ואיה קנה המדה שבו נמוד את תועלתו וערכו? הלא ברור הדבר, כי נחוץ שלא יהיה לקנה המדה הזה שום שייכות להמוסר ומושגיו, אחרי שהם בעצמם אינם אלא אמצעים להמטרות ולא מושגים ראשונים, הם אינם אלא כלי ויין ללחום באמצעותם. עליהם לקלוע אל המטרה ואינם המטרה בעצמה; ואיך „יבוא השור ויעיר עליו בעצמו?“ ברור הדבר, כי עלינו לבקש קנה מדה שיסודותיו תהיה לא בקדושת המוסר, ועלינו להביט עליו מנקודת-מבט שאינה מוסרית כלל לנמרי.

ואת העבודה הקשה והנחוצה הזאת לקח על עצמו ניעמצשע, עבודה זו שפחדו מפניה כל אורחי עולם המחשבה.

ו„יצא פרידריך ניעמצשע את העיר“, עזב את „מקום השלום“, מקום המנוחה, ששם ינחו נם ההוגים בשלום, „התיומם מעל להשקפות המוסריות המקובלות“, „עמד למעלה מכל ערכי המוסר“, „נשא את עצמו „מעבר לשוב והרע“, עבר לא רק „במושגיות“, בעיון, כי אם גם ברגשות וגם בחיים“, למען הסתכל במהותו של המוסר וערכו, הוא לחם נגד כל התורות המקובלות, הכניס בקורת חדה, הורסת ועוקרת, לכל ההיכלים הקדושים; לחם נגד כל אחיו נאוני הרוח, הרס ולא חמל את כל אשר בנו וחשבו לבנות, לחם נגד עצמו בעצמו — נגד אותן ההשפעות, שהשפיעה עליו המחשבה העתיקה. חפץ לבער את כל הרגשות, שכרי המחשבה, שהתנבנו לחוך משכיות לבו שלא בהכרתו ושלא בידעתו ע"י השפעת המחשבה מדורות העולמים.

(עור יבוא.)

ש. צ. זעזער.

מכתבים מאודיסא.

א.

האספה הכללית האחרונה של מחלקת חברת „מרב השכלה“ באודיסא הצטיינה הפעם בהתרגשות הנאספים הרבים וסערת הרוחות ותהי לשיחה בפי הבריות ובכתבי-העתים.

שנים רבות עברו על חברת „מרב השכלה“ בעירנו בשלוה והשקט, באין מתאוננים ובאין „מבקרים“, והכל הלך למישרים בדרך כבושה ובסדרים יפים וקבועים. האספה הכללית מדי שנה בשנה לא ארכה יותר משתים שלש שעות; הנאספים, מספרם היה תמיד מעט, היו ממהרים כפעם בפעם לאשר את חשבון-השנה ולהביע תודה לחברי הועד העוסקים בצרכי החברה באמונה, ובהגיע התור לבחירת חברים להועד היה מתעורר תמיד אחד מתוך הקהל, להגיד „הוות-דעתו“ בקול

העברים" האלה ויקרא שמו עליהם. הצעירים הגישו כתב־בקשה זו בחתימת יד חמשה ועשרים איש לפני ועד החברה, והועד, אחרי דחותו אותם שבועות אחדים ב"לך ושוב", השיב לאחרונה את פניהם, כמו דבר ריק הוא שאין שוה לפניו לטפל בו. ובכן הוא דורש מאת הועד תשובה ברורה, אם באמת מנייה ונמורה בסוד חבריו לעזוב כליל את ההגנה הלאומי. או דברי ספר־החשבון נאמרו לא בכונה.

רבים מהנאספים גלו את הסכמתם לדברי ה' דובנוב במחיתא כפים ארוכה, אך לא מעטים רגזו תחתם. ואלה התפלצו עוד יותר כבוא ה' בן־עמי להוכיח בהתלהבותו גם את נחיצות החנוך הרתי. ה' בן־עמי, באמרו שהוא מרהיב בנפשו עוז להשמיע כדבר הזה, מבלי ירוא כלל פן יטילו עליו "חרם קולטורי", הוסיף, שעלינו לכנות כל דבר בשמו הראוי לו: אם־רואים אנו שבני דלת העם ינהרו אל ההשכלה בהמון רב, אין זה אות שנברה בלבם התשוקה להשכיל באמת, כי אם שתאותם גדולה ללכת בחקות המוצה ולהמשך אחרי הצד, "התקין" שבחיים, ולכן ימהרו לשנות את שמותיהם וכל מנהגיהם העבריים, וחמא גדול נחמא לעמנו אם לא נתאמץ לפעול בכתי הספר על לב הילדים הרכים ע"י חנוך רתי.

ברק

(סוף יבא)

באולם הגדול.

(מהתלהבות)

ובאולם הגדול מתקוטטים המטורפים, שאינם מסוכנים ביותר, וכנהוג — על דברים של מה בכך; אך המהומה רבה ואיש לא ישמע את שפת רעהו.

אך שנים, לבושים לבנים, עומדים על יד החלון. השנים הללו הפנו עורף לכל צרכי הצבור ועניניו, ועיניהם נשואות השמימה. הם שכחו את מקומם, את תעודתם ואת עצמם וטבעו בדממה בהשאלה הנושנה:

— מי הם השמים? וצבא השמים?

פתאים הוהירו פני האהר, כאלו נזרקה בו רוח נבואה; כאלו נגנב אליו ניצוץ מן האור הגנוז לעתיד לבא:

— אני יודע! קרא.

— הגד, מבקשו השני בדמע.

ובין המשונעים נשמעה שיחה כזאת:

— המאמין אתה, כי שם בשמים, או בשמי השמים, יושב היוצר?

— ברור כשמש!

— ...וסביביו מלאכיו, משרתיו עושי רצונו, וכרובים, ושיפים...

— גם זה אינו מוטל אצלי בספק.

— אבל, לפי דעתך, כמה מלאכים ברקיע?

— אדמה — הרבה, הרבה מאות, למאות, לאלפים ואולי רבבות...

— ואני אומר: עוד יותר; אין לשער ואין לספר.

— בלי ספק! והיוצא לנו מזה?

— הגד נא לי, מה הם עושים המלאכים? מה הם עושים?

— את רצון קונם; בפירוש איתמר. הלא ראה אותם יעקב על הסלם... עולים הם ויורדים ועושים את משלחתם באמונה. זה יורד לבשר

לשרה שתלד בן, וזה הולך להפוך את סדום ואת עמורה... וזה — מציל את לוט. אמנם לוט בעצמו אינו כדאי שית־חש לו גם; כידוע, מעשה

גֵּה בירו; אבל זכות אברהם עמדה לו... שארו ובשרו היה אברהם.

— כן הוא, אבל נתת עבודה לשלשת מלאכים, והשאר?

עד כמה עלתה ביד המתעסקים לאסוף סכומים גדולים, לפי ערך, לטובת הערבים; והרעב הרוהני בעירנו נורא ואיום עוד יותר, ולולא חסרה ההשתדלות הדרושה, או אין ספק שהרבה מאד היה הועד יכול לעשות לטובת הנפשות הדלות השוקקות לדעת. הנואם הראה עוד על כך נרחב למעשה, והוא תקון ה"חדרים", אשר בס נמצאים בתנאים היותר גרועים יותר מארבעת אלפים ילדים. אמת, לפי שנודע לו, עסקה בענין זה איזו קומיסיה מיוחדת, אבל הועד לא מצא לנחוץ להזכיר דבר על אדות זה בספר־החשבון, ובכלל לא נראתה בזה כל פעולה ממשית עד היום. הנואם הזה וה"ה לאואראוויטש ושפירא, אשר מלאו אחריו בנאומים ארוכים, גלו עוד כמה וכמה מנרעות בספר־החשבון ובפעולות הועד, והרבו להוכיח על העיקרים החסרים מן הספר ועל פעולות נכבדות שאין הועד עוסק בהן במדה הדרושה או אינו עוסק בהן כלל.

אולם כל הטענות והתביעות, שיצאו מפיות אנשים שאינם חשודים על "הציוניות", לא הרבו להרגיז את ראשי הועד ובעלי־כריתם, ומהן לא נכוזו אוניהם כל כך. את רוח המתנגדים האלה אפשר בכל אופן להרגיע בהבטחות יפות לימים הבאים, ובהבטחות והצעות טובות לעתיד הן עשיר תמיד הועד שלנו, כמו שנמצא כתוב בספר־החשבונות בכל שנה ושנה, ובאמת הגיד כזאת היושב בראש בתשובתו לדורשי תקונים, כי ברוב הדברים חסרון הכסף מעכב, ועל החברים להאמין ולבטוח שלעתיד יתוקן כל מה שאפשר לתקן והכל על מקומו יבוא בשלום.

אבל בהשמע באספה זו קול טענות ותביעות מצד ה"לאומיים" או ה"ציוניים", אז נבהלו אלופי ההשכלה מאד. ואמנם השמיע מצד זה באוני הועד דברי תוכחה נמרצה הסופר דובנוב. הוא קרא את דברי החשבון על אדות האספה הכללית הקודמת לאמר: "כאותה הישיבה נתעוררה הטענה שהועד צריך לשנות את שיטתו בעיקר הדברים ולשים לב ככל האפשר ביותר לחינוך בני הנעורים ברוח דתי וברוח לאומי עברי, לפי המנחות ההרשות שנוולדו בתוך היהודים; אך רוב גדול מאד של האספה לא הסכים לדעה זו, במצאו שאינה מתאימה כלל להמטרות האמתיות של חברת מרבי ההשכלה, ולהפך נתן הסכמה נמורה לשיטת הועד הרואה תעודת החברה בהפצתה בתוך המון התושבים היהודים עיקר השכלה אידיאלית כללית וידיעות ממשיות המועילות במעשה". עפ"י הדברים האלה — הוסיף ה' דובנוב — נוכל לששוט שהועד מכיש על המורדים הכללים והעברים כעל "תרחי דסתרי", כאלו הם שני דברים צרים זה לזה שאינם יכולים לדור בכפיפה אחת. והשקפה כזו וזה מאד מצד הועד, וגם אין לה כל יסוד. בין החנוך העברי וההשכלה האידיאלית יכול להיות שלום אמת וצריכה להיות הרמוניה שלמה. ואם רב ערך החנוך הלאומי לכל העמים ובכל העתים, עאכ"כ לנו היהודים ובזמננו. ובאמת רואים אנו בחיים התעוררות הרוח הלאומי בתוך בני עמנו, ולנו הצדקה לדרוש שלא יסגרו לפנינו גם שערי בתי הספר העבריים. ולחברת מרבי השכלה בישראל אין כל רשות להביט בעין צרה על הזוק החנוך הלאומי. ולמען הוכיח עד כמה רחוק ועד התכרה ממעשה כל שהוא לטובת הלמודים הלאומיים, ספר ה' דובנוב כי בראשית החורף שעבר באו לפניו צעירים אחדים, מאלה שבאו לאודיסא מערים אחרות להשתלם בלמודים, ויבקשו ממנו לעזרם שיוכלו לקנות את ההשתלמות הדרושה גם בלמודים העבריים, בדיעות שפת עבר ודברי ימי עמנו, למען יהיו מוכשרים אח"כ לעבוד בתור מורים לילדי עמנו בערי התחום; והוא הבטיחם לקרוא לפנייהם שעורים בדברי ימי ישראל, גם לפעול על לב המומחים במיודעיו להורותם למורי ש"ע, וייעצם לפנות בבקשה אל ועד חברת מרבי השכלה בעירנו שימצא רק מקום מקלט ל"הקורסים

רגש היופי והנעימות בבני עמנו, מולול מעט באלה הצועקים: מלאכות יפות! ציורים! פסלים! והוא יודע כי אין עם ישראל נופל ברגש היופי שלו מיתר עמי הארץ, שהרי, בהתעכבו בבית יהודי מוכר יי"ש בכפר בקצה גליציה, סבבוהו תיכף בני האכרים העכרים בשאלות וספקות בשירי שיללער, והטעם לדבר פשוט מאד: משום שספרים כאלה היו יכולים להביא אל ביתם ולעסוק בהם בשעה שהיו פנוים מעבודתם בשדה ולהתענג על נועם המליצה, ואולם אם אינם יודעים את תכונת ווינוס ממילוי וציורי רמברנדט, או גם הטעם לדבר הזה פשוט מאד: משום שלא היתה להם כל הזדמנות לדעת אותם. אלה האומרים להחיות את העם באופן האמור "לא נסו לעשות מה באמצעות פעולה חיובית, היינו על ידי יצירות לאומיות העוללות להעיר את רגש היופי בלב העם בכחתיו הנמוכות". ולפיכך בא ד"ר ברנפלד לירי מסקנא, "כי חלק גדול של ההתלהבות וההתפעלות ליופי ונעימות שהתעוררה בנו לפתע פתאום היא רק חקי או רמאות", וכל הרעש הזה אינו אלא משום שמפסל אחד בעל כשרון "איקלע למחננו ועליו נלוו איזו סופרים, ותיכף היה פזמון חדש בספרותנו: הגנו כלנו פגרים מתים! אין לנו לא נועם ולא חוש הטעם". ואולם בעיקר הענין עושה ד"ר ברנפלד את אשר הוא עושה תמיד: מצוה אותנו "להמלך לפעמים בתולדתנו, לבקש תורה מפיה", אחרי אשר "התנועה הכפעת כעת במחנה ישראל... היתה כבר לעולמים". ומה אני טוען ודורש מסופרנו? כי יעינו לפעמים בתולדת ישראל!

ד"ר ברנפלד טועה קצת: התנועה שאנחנו אומרים, לא היתה עוד לעולמים.

ד"ר ברנפלד הוא כעין מלאך הממונה על ההיסטוריה, ועל כל צרה שלא תבוא הוא עושה עמנו כאותה האומנת המאיימת על הילד בכל עת תמיד כי עוד מעט ובא האדם השחור עם השק שלו: עוד מעט והוציא את ההיסטוריה מגרתיקה, עוד מעט ובא עם המדעים ועם כל השלשלאות התלויות בהם והורה אותנו דרך-ארץ. מכבר אני מאד בלבי את ד"ר ברנפלד על ידיעותיו הרחבות והשונות מאד ועל כשרונו המצוין לדבר בבינה ישרה ובפקחות יתרה על כל דבר ובכל עת, ואולם: "האיש הזה—אומר יוליוס קיסר על קסיוס—הוגה יותר מדי; האנשים האלה מסוכנים... הוא קורא הרבה, הוא בוחן גדול ורואה עד התהום את כל מעשה בני האדם; איננו אוהב כל שעשוע... איננו שומע מוסיקה, ואיננו משחק בלתי אם לעתים רחוקות". עוד זוכר אני לד"ר ברנפלד את מאמרו אשר כתב לפני שנים אחדות באחת מחבורות "השלח" על דבר היינע ועל שיריו; את המאמר הזה לא אוכל לשכוח ולא אוכל לסלוח לו; מינא בלבי עליו; הוא הוגה הרבה—אבל במאמר ההוא הוכיח כי יותר טוב היה עושה לו לא התעסק כלל בשאלות הנוגעות במלאכת מחשבת ובדברים התלויים ברגש ובטעם. דברים כאלה אין מנצחים בהגיון ובשכל לבד. לדברים כאלה צריך אדם עוד איזה דבר, שאיננו יודע להגיד מה הוא. כמדומה לי שגם "הרגשה" אינה המלה הנכונה שאני מבקש כאן.

טוב היינו עושים אלו באנו להמלך לפעמים בתולדתנו — לא! טוב היינו עושים אלו יכולנו לשכוח לפעמים את תולדתנו, ולו רק לשעות, ולו רק לרגעים אחרים! טוב היינו עושים, אתם אומרים, אלו באנו לעיין לפעמים בתולדת ישראל — לא! רק לא עיון! רק לא ספרים! רק לא היסטוריה! נפלה נא ביד אשר נפלה, ורק ביד המלה הכתובה אל נא נפולה. הן כמעט בעצמנו ברחמי אברינו ובשפה גירינו כבר היינו להיסטוריה בשביל החוקר, לדבר שבטיו, לספר כחורך ומוטל באבק באיזו ביבליותיקה. הן כמעט נשמתנו בעצמה כבר היתה למין קלף עור על פני איזה ספר תורה ישן אשר צפד כלו. האם לא די לנו באותו הכבוד שהיה לנו עד כה כי היינו לעם הספר? אתם אומרים: נתיי ירק ונחיו, ואולם: לא, נתיי אור ונחיו, נתיי אויר ונשאף, נתיי רוח מן החוץ ונחיה, נתיי ירק של ניר ולחלוחית של אילן ונריח ונרוח, אותו הניר ואותו האילן אשר למדנו עליהם כי האומר מה נאים הם הרי זה מתחייב בנפשו. בחיי ראשי! לא האומר כזאת מתחייב בנפשו, כי אם זה האומר עלינו את כל זאת הוא המתחייב, ולא רק בנפשו כי אם בנפש כלנו, הוי, הספר—עד כמה עשה אותנו זה לאמללים! לקח ממנו את הלב ונתן לנו את המוח; לקח ממנו את ההרגשה ונתן לנו את ההגיון; לקח ממנו את הלך הנפש ונתן לנו את הדעת; ואת האמונה לקח ממנו ויתן לנו תחתיה את הידיעה, ואת הכשרון לחלום חלומות לקח ממנו ויור אותנו למנות ולספור ולחשב; ואת כח הרמיון לקח ממנו ויתן לנו תחתיו את פס היר הנורא אשר עליו כתובים הדברים הנוראים: מנא, מנא, תקל ופרסין; ואת התקוה לקח ממנו ואת תאות התחיה לקח ממנו ואת החירות לקח ממנו ויתן לנו תחתיה את המלה. השירה מתה, החשבון קם, ועתה, כאשר יתעוררו כלם מסביב למשפחותיהם ולגוייהם לעמוד לתחיה ולקבל את המגיע להם בעולם הזה, ובאים

— איני יודע מה עושה השאר.

— ואני יודע. השאר מהלל ומשבח ומרומם ומפאר ומעלה ומקלם וכו' וכו'...

— יתכן מאד.

— וכל זה הם עושים בקירר והשתהויה, בפישוט ידיים ורגלים

ממש.. מלא קומתם...

— גם זה מתקבל על הדעת.

— ועל מה הם משתמחים?

— על הרצפה, בלי ספק!

— טוב מאד. אבל הרצפה שלהם היא השמים שלנו, מה שאנחנו

קוראים בכאן שמים ושמי שמים, קוראים שם: רצפה, פשוט: רצפה.

— גם על זה איני חולק!

— אבל מעצמו מובן, שרצפת המלאכים ושמי האדם אינם עין אי

אכן, ועל אחת כמה וכמה שאין הרצפה עשויה, חם ושלום, זפת...

— ומה היא עשויה לדעתך?

— בדולה טהור!

— כמדומה לי שקראתי באת ב-מנורת המאור.

— הכל יודעים! אבל הנופך משלי הוא, שנער רצפת הברולח

מזהירות עיני המלאכים, הכורעים והמשתחווים לפני הקדוש ברוך הוא!

— והיוצא לנו מזה?

— שוטה! הלא נפתרה כל החידה! הכוכבים אינם כוכבים כל

עיקר, כי אם עיני המלאכים, המזהירות בעד הברולח!

— ומדוע כה רבו הכוכבים?

— שיטה, הלא אמרתי מראש, שיש אלפי אלפים רכבות לגיונות

של מלאכים, והם כורעים ומשתחווים תמיד, ועל כן אנחנו רואים את

הכוכבים תמיד... ואם נדמה לך לפעמים, שאתה שומע שירה יורדת

ממרומים, הוה יודע שלא הכוכבים מזמרים, ולא הנלגלים, כאשר חשבו

הקדמונים, אלא ששירת המלאכים אתה שומע...

והשני נאנח בתמימות וענה:

— הדבר יפה מאד, אבל ככל דבר יפה אינו נכון.

— ומדוע אינו נכון?

— לפי שאנחנו רואים את הכוכבים רק בלילה ולא ביום!

— ומה אתה אומר?

השני החשה מעט ואחרי כן אמר:

— לפי דעתי: השמים הם שמיכה בעלמא, שמיכה יפה...

— ולמה השמיכה?

— למה? להסתיר דבר. מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא... כמה

וכמה דברים יש להסתיר...

י. ל. פריץ.

פיליטון

ארכות וקצרות

(מן הרשימות שבספר-זכרונות).

VIII.

הם אומרים: העצמות היבשות, ואני אומר: הנשמות היבשות. הנשמות שבאפנו יבשו כלולב שנשאר כשנה שעברה; תחינה נא הנשמות היבשות והנשמות והצופרות האלה, וחיו העצמות מאליהן. ואולם לו הבינו זאת האנשים אשר מסביב, כי אז היה לנו זה לסימן שהנשמות אינן עוד יבשות כלל, ואז לא היה לנו צורך כלל במשא-ומתן זה.

אבל האנשים אשר מסביב אינם מבינים את זאת. ד"ר ברנפלד בא ("הדור" גליון 14) ולועג מעט לתחית האומה על פי מלאכת מחשבת, שופך מעט מים קרים על ראשי אלה האומרים "להגביר את כשרון השירה והפואיזיה,

המאמרים אשר הביא "מכתב העתי לחכמת ישראל" שהוציאה אותה החברה: החוברת הראשונה מביאה בתור פרוגרמה אותו המאמר של עמנואל וואלף ברבר מושג חכמת ישראל, והיא חקירה עיונית דקה מן הדקה ברבר מושג האחרות שאין לה תכלית הכלולה כבר בשם הו"ה, ואשר היוצא מכל זה הוא שהיהודים צריכים להתאחר עם שכניהם. אחריו באים מאמרי צונץ, ומהם מצטיין ביחוד המאמר הנודע ע"ד רש"י, וכן באים מכתבי דוד פריעדלאַנדער, שבהם הוא מתאמין להטעים ביחוד, כי תחת הלאיטנו את נערי בני ישראל בלשון הקדש ובפלפולי התלמוד הריקים, טוב נעשה אם נתן להם ספרי מוסר טובים וספרי היסטוריה בשפה מוכנת להם. אז יבוא לצרום בן-דוד עם מאמרו על דבר האמונה במשיח אצל היהודים, ומוכיח כי אין האמונה הזאת מיוסדת כלל בעיקרי היהדות; "המשיח האמתי של היהודים" —אמר— הוא זה שיבוא ביום אשר מושלים טובים יתנו לבני ישראל זכויות להיות דומים בכל דבר להאורחים, לודוויג מרקוס מדבר על טבעה של המדינה היהודית, על ארץ ישראל ביחסה לעבודת האדמה ועל ידיעות בני ישראל בארץ ישראל בחכמות הטבע, וממין הוזה היו גם יתר המאמרים. ועוד הפעם אני שואל את ד"ר ברנפלד: האם יצדק כי יטריח את קוראיו אל ההיסטוריה שלו, אם באופן זה רומה אצלו הראיה אל הנידון? —למען דעת עד כמה היו רחוקים כל המאמרים ההם גם בצורתם מכל מלאכת מחשבת ומן הרומה לה, די לנו אם נשמע את משפט היינע (במכתבו אל צונץ מיום 27 יוני 1823) בנוגע לרוב המאמרים, "החלק היותר גדול, כן, שלשת רבעי החלקים שבחוברת השלישית אינם עלולים להתקבל על הלב, והכל משום הצורה העוברה והשוממה".

מובן מעצמו כי החברה התפרדה [ומכתב העתי לחכמת ישראל חרל, כן הוא, ראשי החברה טעו בחשבונם— אבל לא מאותו צד שחושב ד"ר ברנפלד, לא יען חסרו להם הנסיון והבחינה ההיסטורית]; איש צונץ, שקוראים לו אבי ההיסטוריה היהודית, לא חסרה לו בחינה היסטורית שנתונה כיום גם לתלמידו ד"ר ברנפלד, ואם חסר להם איזה דבר, אז הדבר הזה הוא רק בחינה בדברים שבלב ובהבנת תנאי הרגש, להחננו הגדול חרלה להיות כל הרגשה, ולא על פי דברים שהם בעצמם היו חנוטים יכולים היו להודיעו לבכות חנוטים. את העוברא כשהוא לעצמה הכין גם צונץ היטב, ועל כן מצוין במינו מכתבו ליואָהלוויל הכתוב בקיץ של שנת 1824:

"הנה עד כה באתי, לבלתי האמין עוד לנצח בתקנתן של בני ישראל; רק אבן עלינו להשליך על המפלצת הזאת, עד כי תעלם וכו'. היהודים והיהדות אשר אמרנו לרפא את בדיקתם, קרועים לקרעים, והיו לשלל לאכזרים, לפתאים, לחלפנים, לאיריטוים ולפרנסיים". עוד תקופות שנים הרבה תעבורנה על העם הזה, והעם יהיה גם אז כאשר הוא עתה: קרוע, טמוע בין האומה, באין משען ובאין יסור, חציו יתגולל בקיאו הקדמוני, ילחץ בידי אירופא לקרן זוית, יחיה ולא יחיה, ישא את עינו היבשה לחמורו של המשיח או לאחר התמורים האחרים, וחציו השני יהפוך בגליונות שמרות המדינה ובגליונות ספר הלסקיין הכללי; פעם יהיה עשיר ופעם פושט את הרגל; פעם ילחצו אותו ופעם יסבלו אותו ברחמים, תורת ישראל חרלה אצל היהודים באשכנז, ולתורת אירופא אין להם לב, יען כי בוגדים הם בעצמם ובנפשם, וזים הם לרעיון ועבדים הם לבצע, ואת חותם המצב המגואל הזה אנחנו מוצאים גם בסופריהם, מטיפיהם, ראשיהם, קהלותיהם, "פרנסייהם", תאריהם, אסיפותיהם, תקנותיהם, מכתבי-העתים שלהם, ספרותם, בתי-מסחר הספרים שלהם, משאם ומתנם, ואשרם ואסונם, אין צבור, אין לב ואין רעיון! הכל היה למין טריה של תפלה, שטרי ממון ו"רחמנות" ביחד עם פתותי השכלה ו"חילוק". אחרי הדברים האלה לא תבקש לך עוד טעמים לדעת מדוע נאספה אגודתנו ביחד עם מכתב-העתי שלה, וחסרונם אינו מורגש כמו שאינו מורגש חסרון בתי כנסיות ובתי ספר ושולום אורחים וכו'. יען ראיתי כי מטיפ אנכי במדבר, לכן חדלתי מהטיפ".

האנשים הגדולים ההם הטיפו במדבר; עם אשר המלה היבשה עשתה אותו לחנוט, לא יוכל לעמוד לתחיה על פי מלה יבשה אחרת. "חילוק" החדש אשר בא תחת "חילוק" הישן לא עצר כח למשוך את העם אשר "חילוק" הישן ההוא הוא שהמית אותו.

ואולם האנשים אשר עתה הן מבקשים אחרת; הם מבקשים את ההפך מכל זה מן הקצה אל הקצה, אינני בוש להגיד כי מאמין אני באמונה שלמה באותו הפסוק: מלאכת מחשבת — תחית האומה. אפרתי.

גם אנחנו בין הבאים ודרשנו את תחיתנו, וענו ואמרנו לנו: את שלכם כבר סלקו לכם, הלא יש לכם — ספר, הלא הוא בספרתכם. דברים כאלה, ועוד אחרים ורבים כיוצא בהם שאינם מסוגלים כלל להיות מתוארים במלים, מרגישים אלה האומרים "להגביר את כשרון השירה והפואיזה, רגש היופי והנעימות בבני עמנו", אם באמת יש איוו אפשרות בעולם—אומרים אלה—להביא עם לידי תחיה, אז לא על פי היקשים הגיוניים ולא על פי חכמות ומדעים ועיונים בהיסטוריה ולא על פי מעשים מבחין הפועלים על המוח ונעשה המעשה הזה, כי אם על פי גירוי הרגש והטעם, אם אין לנו עוד אמנים וחרשים, אשר על ידי "יצירות לאומיות" הנעשות בירי עצמם יוכלו "להעיר את רגש היופי בלב העם בכתותיו הנמוכות", או טוב הוא לכל-הפחות אם ננסה לעורר את העם על פי דברים, והחיוניות האלה לא על פי איזה מקרה נולדו בקרבנו. רק איש שרגיל לדייק כל דבר על פי מופתים היסטוריים והיקשים הגיוניים יכול לבוא לידי מסקנא כי כל המעשה אינו אלא משום שמפסל אחד בעל כשרון "איכלע" למחננו ועליו נלוו איוו סופרים, ותיכף היה פומון חדש בספרותנו, בשוטים או בכתבנים ממין ידוע, שאין בהם באמת אלא "חקוי או רמאות", לא עסקינן, ואולם גם בנערים באיזה כפר בקצה גליציה הסובבים אדם בשאלות וספקות בשירי שיללער לא עסקינן, גם למסקנא זו, להחליף קריאת שירי שיללער בשאיפה למלאכת מחשבת, יכול לבוא איש המבין את "התנועה המפעמת כעת במחנה ישראל" רק על פי דיוקים היסטוריים.

ואולם גם בעיקר הדבר — באותה הראיה שהוא מביא מן ההיסטוריה — כמדומה לי שטעה קצת ד"ר ברנפלד.

כל זאת, הוא אומר, כבר היתה לעולמים. "בשנות העשרים לכמה הייט קמו בברלין אנשים צעירים מבני ישראל וכו' ויסדו את החברה "להרבות קולטורא בישראל" וכו'. "בכמה פרטים נדמתה שאיפתם ופועלם אל שאיפת בני דורנו"; "ראשי החברה הזאת דרשו הרחבת המדעים, הרחבת כשרון המעשה ומלאכות היפות בישראל"; ואולם "הם טעו בחשבונם"—ובכן הוא בא לידי מסקנא כי גם אנחנו בעת הזאת טועים.

אבל כל הדברים האלה הלא אינם אמת כלל! אנשי האגודה ההיא לא עלה על לבם אף בחלום הלילה להביא את העם לתחיה על ידי הרחבת המלאכות היפות בישראל. אדרבה, הם אמרו לעסוק דוקא רק באותם הדברים שהם ממש ההפך מכל מלאכת מחשבת: תחת הפלפול הישן והעיון הישן והספר הישן לקחו להם רק את הפלפול החדש ואת העיון החדש ואת הספר החדש, ואין להתפלא כלל אם עמד העם מנגד ולא שעה אליהם, רב לנו אם רק נזכיר פה את שמות האנשים אשר עמדו בראש: את גאנס ואת צונץ ואת מאָוער, רב לנו אם רק נקרא את ההקדמה לספר התקנות שלהם שהדפיסו (ברלין אצל פרידננד ניעטאק) בחדש יאנואר בשנת 1822, למען דעת עד כמה היו רחוקים משאיפות אל היפה ואל התעוררות הרגש והטעם. בכל הדברים ההם הם דורשים רק "השכלה", והם מטעמים כי על ידי מה שיתרגלו היהודים באשכנז לעבודת האדמה, למלאכה ולמדעים, וכניעו את הנטייה שבלבם למסחר ומשא ומתן, ועל ידי כך יפול סוף סוף החיץ המכביל שבין היהודים והנוצרים, רב לנו אם רק נסקור רגע אחד על תוכן הדרשות שדרשו "בבית מדרש לחכמה" שלהם, למען דעת את אשר בקשו אלה: גאנס דרש שמונה דרשות על החקים בשביל-היהודים ברומא, וכן הביא את מאמריו בדבר תולדות היהודים באנגליה ובדבר חקי הירושה בתורת משה ובתורה שבע"פ ובדבר ביטול "הקהל" בפולין על פי חוק הקיסר בראשון לחדש יאנואר בשנת 1822, צונץ הטיפ בדבר הסטטיסטיקה העתידה לישראל ובדבר דקדוק הלשון העברית ובדבר שמות הערים הספרדיים בספרים עבריים. מאָוער נשא משאו על רוח ההיסטוריה העברית ועל תולדות בני ישראל בארצות המערב, לודוויג מרקוס הביא את חקירותיו על דבר עבודת האדמה אצל היהודים בעודם בארץ ישראל, יוליוס רובא הטיפ על דבר תקנות הקהלות בישראל, עמנואל וואלף (שנקרא אחרי כן וואָהלוויל) בא לברר את מושגה של חכמת ישראל וד"ר קירשבוים שלח את מאמרו בדבר המצות לימות המשיח, וממין הוזה היו גם יתר הדברים.

האם יצדק ד"ר ברנפלד באמרו כי "בכמה פרטים נדמתה שאיפתם ופועלם אל שאיפת בני דורנו"? הזאת היא "מלאכת המחשבת" אשר על פיה אומרים להביא עם לידי תחיה?

ואם מעט כל הדבר הזה, אז עלינו רק להתבונן רגע גם אל תוכן